

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 495/1-X/16 01.04.2010. године	
---	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, 01.04.2010. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ЕГОТИЗАМ ПАМЋЕЊА, докторанда Ирис Жежељ.

За ментора је одређен проф. др Драган Попадић.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
--	--

Факултет Филозофски
04/1-2 бр. 6/1693
(број захтева)
7.04.2010.
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области друштвено-хуманистичких
наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Еготизам памћења

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ психологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Ирис (Лав) Жежељ

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 2000.

Назив магистарске тезе кандидата:

Утицај квалитета аргумената, значаја теме и укључености примаоца на промену става

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена: Филозофски

Година одбране магистарске тезе: 2006.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 1.04.2010.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Весна Димитријевић

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

Obrazloženje teme doktorskog rada

Egotizam pamćenja

Mr Iris Žeželj

(1) Predmet istraživanja

Čovek bira da veruje ono što želi da je istinito.

Bacon

Socijalna psihologija više od pola veka izučava procese kojima ljudi spoznaju druge ljude i sebe. Otprilike isto toliko vremena, socijalni psiholozi se spore oko naziva ove grane discipline. Počelo se, po analogiji sa procesima opažanja, sa terminom socijalna percepcija (Bruner & Tagiuri, 1954), koji se i u našoj naučnoj sredini ocenjuje adekvatnim (Havelka, 2008), a i danas je u upotrebi (Spencer, Fein, Zanna & Olson, 2003). Kritičari (Gilbert, 1998), međutim smatraju da je u ovom nazivu objekat neodređeno, a aktivnost netačno opisana: socijalno nam ne govori mnogo o aspektima koji se izučavaju (osobe, njihov temperament, aktivnosti, bračni status?), a percepcija je u ovom slučaju veoma udaljena od percepcije per se – ovde se pod opažanjem podrazumevaju mišljenja, sudovi i uverenja koje ljudi stiču o drugima i sebi. Uvideviši da je kognicija adekvatniji termin za ovu vrstu procesa, naziv ove oblasti izučavanja prekraja se u socijalna kognicija, što je danas institucionalno prihvaćeno, ako je suditi po naslovima vodećih udžbenika (Fiske & Taylor, 2008; Moskowitz, 2005; Kunda, 1999). Pokušaji uticajnih pojedinaca (Gilbert, 1998) da predlože elegantniji i tačniji naziv – na primer naivna personologija, nisu imali očekivanog odjeka.

Koncept greške u socijalnoj kogniciji

Dotačićemo se ukratko velikih tema kojima se bavila ova naučna disciplina, i to hronološkim redom, da bismo objasnili kako se, od proučavanja "tačnosti" došlo do proučavanja "grešaka" u saznavanju o drugima i sebi. Početne ideje istraživača procesa socijalne kognicije delovale su razumno i jednostavno: trebalo je samo izmeriti objekat (drugo ljudsko biće, u ovom slučaju) po određenoj dimenziji, izmeriti opažanje objekta po toj dimenziji, i oduzeti jedno od drugog. Tako se dobijao indeks tačnosti saznavanja osoba, za koji se pretpostavljalo da može varirati u zavisnosti od situacije i ličnih karakteristika opažača. Ovakav, objektivistički

pristup, međutim, imao je očiglednih mana. Pre svega, prikupljeni rezultati bili su nedosledni – nisu ukazivali da postoji sposobnost koju bismo nazvali socijalnom senzitivnošću, i koja bi garantovala tačnije saznavanje socijalnog sveta. Zatim, "izmeriti objekat" možda je zvučalo jednostavno, ali psiholozi još uvek nisu raspolagali (i ne raspolazu) dovoljno preciznim instrumentima kojima bi se to učinilo, tim pre što su objekti u ovom slučaju veoma složeni, a uz to i skloni promeni. Drugim rečima, "teškoće u razvoju kriterijumske mere pokazale su se najvećom preprekom izučavanja tačnosti socijalne kognicije" (Kenny, 1994, str.136). Pored toga, metodolozi (Cronbach, 1955) su ukazivali na neodrživost jednostavnog oduzimanja kao načina izračunavanja indeksa tačnosti.

Vreme je bilo da se pomeri akcenat sa pitanja *koliko tačno* na pitanje *kako*, da se pomeri akcenat sa *efekata procesa* na sam *proces*. Važno je naglasiti da pritom nije nestao interes za merenje uspešnosti ovakvog procesa. Promenio se način na koji se definiše uspeh i pogreška, i u tom smislu se odustalo od objektivističkog pristupa. Novi talas istraživanja na elegantan način zaobišao je problem merenja objekta: novi istraživači (Aš, Hajder) varirali su informacije dostupne opažaču i pratili promene u opažanju osobe u zavisnosti od tih varijacija. Na primer, ako osobu opisuje niz atributa, hoće li redosled pristizanja tih atributa uticati na utisak koji imamo o njoj? Po logici, utisak o osobi trebalo bi da bude isti ako je u pitanju isti skup atributa. Ogledi su pokazali da se jednostavnim promenom redosleda postiže se velika razlika u ukupnom utisku – starije informacije "boje" nove informacije. Tačnost više nije bila definisana kao razlika između naučno izmerene i naivnim okom opažene osobine – tačnost je definisana preko razlike između načina na koji opažač tretira informacije koje su mu dostupne i logičkog pravila koje nalaže da se informacije tretiraju na određen način. Logički pristup rezultirao je ogromnim brojem istraživanja koja su registrovala raznorodne pristrasnosti¹ i odstupanja od logičkih pravila. Osamdesetih godina, akumulirani empirijski nalazi o ovim pristrasnostima dobijaju i svoju teorijsku osnovu, pre svega u radovima Kanemana i Tverskog (Kahneman & Twersky, 1979; 1984, Twersky & Kahneman, 1981), a istraživači se još spremnije posvećuju izučavanju grešaka. U osnovi grešaka, tvrdi se, leže četiri bazična fenomena koje možemo nazvati: *idealizam* (ljudi opažaju stvari onakvima kakve očekuju da budu), *egotizam* (ljudi opažaju stvari onakvima kakve bi želeli da budu), *realizam* (ljudi misle da opažaju stvari onakvima kakve jesu), i *cirkumstancijalizam* (ljudi

¹ U tekstu će termini „pristrasnost“ i „greška“ biti alternativno korišćeni, mada je u anglosaksonskoj literaturi usvojen termin „bias“, a termin „error“ se ređe sreće (bias se može prevesti i kao iskrivljenje, ali nam se ovaj termin ne čini dovoljno jednoznačnim). U principu, moguće je da pristrasnost ne dovodi do greške u saznavanju socijalnog sveta, ukoliko se ona definiše na klasičan način. Ako, međutim, pod greškom podrazumevamo odstupanje od logičkog pravila, onda ima osnova za ovo terminološko izjednačavanje.

razmišljaju samo o stvarima koje opažaju). Ako pođemo od ovakve klasifikacije, prostim prebrojavanjem utvrdićemo da je naučnike najviše okupirala kategorija grešaka koju zovemo egotizam (Gilovich, Griffin & Kahneman, 2002). Razlog za to možda leži u zdravorazumskim očekivanjima – ako već u nekim situacijama dolazi do iskrivljavanja onoga što opažamo, verovatno je da će te promene biti u korist opažača. Skloni smo da usvojimo uverenja o sebi koja osnažuju ego i uverenja o svetu koja nam deluju utešno. Možda je u pitanju nastavak tradicije – iste su pretpostavke o odnosu želja i rasuđivanja veoma davno iznosili i rodonačelnici psihološke nauke- Vilijem Džejms i Sigmund Frojd (prema Sedikides & Gregg, 2008). Pored toga, izučavanje ove vrste grešaka otvara vrlo inspirativnu debatu o odnosu motivacije i kognicije koja može dati važne odgovore o načinu na koji ovi fundamentalni procesi utiču jedan na drugi. Na kraju, još jedan razlog može biti primenljivost šire klase adaptivnih objašnjenja na fenomen egotizma.

Pre nego što damo konkretne primere egotizma, pokušaćemo da objasnimo zašto je proučavanje ove vrste grešaka idealan primer uticaja motiva na saznavne procese.

Pitanje odnosa motivacije i kognicije

Tokom pedesetih godina prošlog veka, u psihologiji percepcije javljaju se neke nove ideje, gotovo jeretičke za to doba i tu oblast psihologije. Najkontroverznija tvrdnja ove nove struje (nazvana je «Novi pogled») bila je da opažanje može biti pod uticajem takozvanih «toplih» (motivacionih) konstrukata- vrednosti, potreba i želja (Gilbert, 1998). Oni nisu tvrdili samo da motivi određuju da li ćemo prihvatiti ili odbaciti ono što opažamo, već da motivi određuju šta ćemo i kako opaziti (na primer, fenomen perceptivne akcentacije ili odbrane). U socijalnoj psihologiji ovakve novine nisu izazvale toliko burnu reakciju kao u psihologiji percepcije, kako zbog toga što su motivi kao takvi oduvek primarni predmet proučavanja socijalnih psihologa, tako i zbog toga što se socijalna psihologija ne bavi bazičnim (vizuelna ili auditivna percepcija), već višim procesima poput odlučivanja i vrednovanja u kojima je uticaj motiva teško izgubiti iz vida. Upravo to se, međutim, desilo osamdesetih godina prošlog veka kada se činilo da su motivaciona objašnjenja kognitivnih grešaka stvar prošlosti. Kako su to kognitivna objašnjenja postala jedina prihvatljiva objašnjenja?

Zamislite da je grupi studenata dat test inteligencije. Polovina je dobila lažan rezultat prema kome su briljirali, a druga polovina rezultat prema kome su značajno podbacili. Prva grupa ocenjuje test kao visoko pouzdan, dok ga druga odbacuje kao amaterski. Motivaciono

objašnjenje rezultata se samo nameće – prvoj grupi prija ono što je čula, a drugoj grupi ne prija, naprotiv, ugrožava njihovu sliku o sebi. Druga grupa ima potrebu da devalvira vrednost testa. Koliko god delovalo logično, ovo nije i jedino objašnjenje rezultata. Studenti prestižnih univerziteta obično imaju ličnu istoriju akademskih uspeha, pa u skladu s tim i razumno očekivanje da će se takvi uspesi nastaviti. Čak i posmatrači sa strane imali bi isto očekivanje – a oni nemaju nikakav prikriveni interes u ovoj stvari. Isti nalazi, dakle, mogu biti objašnjeni pozivanjem na motivacione, ali i na kognitivne mehanizme (npr. očekivanja ili znanje o tome da je neko uložio napor u izvršavanje zadatka). Neki teoretičari (Tetlock & Levi, 1982), analizirajući veliki broj studija u kojima se javio ovaj problem (nekada se problem interpretacije javio naknadno, pošto je autor zauzeo jedno, obično motivaciono gledište) čak su tvrdili da nikada neće biti moguće dobiti jednoznačne dokaze o uticaju motivacije na suđenje pošto će uvek biti moguće ponuditi i alternativnu, kognitivnu interpretaciju nalaza.

U trci ova dva tipa objašnjenja, kognitivistička su, tvrdilo se (Miller & M. Ross, 1975; Nisbett & L. Ross, 1980) parsimonična – elegantnije interpretiraju rezultate pozivajući se na manji broj konstrukata.

Ovi argumenti delovali su snažno i ubedljivo tokom čitave dve dekade. Tome je doprinelo i cvetanje eksperimentacije u domenu kognitivne psihologije, koju su onda druge discipline (u mnogome i socijalna psihologija) rado pozajmljivale.

Do početka devedesetih, međutim, nagomilali su se dokazi koje nije tako lako bilo alternativno (nemotivaciono) objasniti. Neki socijalni psiholozi (Kunda, 1990,1999; Kunda & Sanitioso, 1991) smatrali su da oni nedvosmisleno ukazuju na uticaj motivacije na kogniciju i ne dozvoljavaju mogućnost rezervnog tumačenja.

- a. Ogledi koji se ne tiču samoprocene. Ako se ljudima, na primer, daju ste informacije o nekoj nepoznatoj osobi, oceniće je pozitivije ukoliko očekuju da će im to biti partner u u diskusiji ili na sastanku «na slepo» (Berscheid, Graziano, Monson & Dermer, 1976). Eliminišući self kao objekat procene, eliminiše se i eventualno prethodno o njemu (očekivanja i verovanja).
- b. Ogledi koji mere fiziološke parametre tokom kognitivnih aktivnosti za koje se pretpostavlja da su obojene afektom (npr u situaciji disonance). Motivaciona objašnjenja predvidela bi dodatnu telesnu pobuđenost, a kognitivistička ne. Fiziološke mere su u većini slučajeva govorile o pobuđenosti (pregled ovih nalaza u Pyszczynski & Greenberg, 1987).
- c. Ogledi u kojima se potkrepljuje (insentiv je često novac) brzo donošenje odluka (npr. Buehler, Griffin & Mac Donald, 1997) dolaze do zaključka da nagrada doprinosi

nekim temporalnim pristrasnostima, i to delujući na kognitivne mehanizme: optimističku procenu potrebnog vremena za završetak zadatka, povećanu pažnju za buduće i ignorisanje prošlih događaja.

- d. Ogledi u kojima se pruži alternativni način zadovoljenja određenog motiva (npr. Gramzow & Willard, 2006): ispitanici kojima je data prilika za samoafirmaciju na drugom polju u manjoj meri će pokazivati tendenciju ka grešci preterivanja u poređenju sa grupom kojoj motiv za samoafirmacijom nije zadovoljen (prva grupa izveštavaće realnije o svojim rezultatima na testu sposobnosti od druge).
- e. Ogledi u kojima se manipuliše ego-involviranošću, odnosno preferencijom ka donošenju određenih zaključaka, pamćenju određenih prošlih ili predviđanju određenih budućih dešavanja. Uzmimo za primer poznati Vasonov zadatak u kojem ispitanici treba da okrenu minimalni broj karata da bi proverili izvesno pravilo koje se odnosi na pisani sadržaj prikazan na tim kartama (Wason, 1966) „Optimalna strategija za rešavanje ovog zadatka je opovrgavanje². Ukoliko su ispitanici motivisani da opovrgnu pravilo (ono na primer glasi „emotivno nestabilni ljudi kraće žive“, a ispitanik je klasifikovan kao emotivno nestabilan; ili „Irci su alkoholičari“, a ispitanik je Irac), oni prave značajno manje grešaka nego nemotivisani ispitanici (procenat uspešnosti kod prvih je 40%, a kod drugih 20%) (Dawson, Gilovich & Regan, 2002).

Akumulacija ovakvih dokaza navela je neke naučnike da zaključe da argument o parsimoničnosti ne ide više u prilog kognitivističkim objašnjenjima. “Naprotiv, sada se čini da jedan konstrukt, motivacija, može da objasni niz različitih fenomena, od ego-zaštićujućih atribucija, iskrivljenih uverenja o drugima do pristrasne interpretacije naučnih dokaza. Mnogi od ovih fenomena ne mogu se objasniti isključivo kognitivnim konceptima....Na kraju, međutim, treba istaći da sa novim uvidima u mehanizme motivisanog rezonovanja, razlika između motivacionih i kognitivnih koncepata postaje sve tanja” (Kunda, 1999, str. 232). Slično rezonuje i Gilovič, koji ukazuje na to da je dilema motivaciono-kognitivno umnogome lažna dilema (Gilovich, 1991). Naša želja da svet i sebe vidimo na određen način može iskriviti viđenje sebe i sveta samo do određenog stepena. Motivacija deluje suptilno, preko načina na koji obrađujemo relevantne informacije: koje ćemo informacije uzeti u obzir, koju težinu ćemo im dati, kako ćemo ih integrisati u celinu.

² Standardna verzija Vasonovog zadatka podrazumeva prikazivanje lica četiri karte sa simbolima A, B, 4 i 7, pri čemu je zadatak ispitanika da okretanjem karata, na osnovu sadržaja na naličju, proveri pravilo koje glasi: »Ako je na licu karte ispisan samoglasnik, na njenom naličju piše paran broj«. Logički ispravna strategija sastoji se u izboru karata sa slovom A i brojem 7 na licu.

Na kraju, topla kognicija (egotizam) i hladna kognicija (idealizam), odnosno želje i očekivanja imaju zajedničke efekte na kognitivne ishode i teško ih je, a nekada i nepotrebno, razlučiti (Kruglanski, 1996).

Definisanje i primeri egotizma

Naziv ove klase kognitivnih pristrasnosti, „egotizam“, sugerise da se greške odnose na uverenja o sebi. Iako nije nužno da budemo na ovaj način blagonakloni isključivo prema sebi³, istraživanja pokazuju da je to ipak najčešći slučaj. Veliki broj dokaza ukazuje na to da smo skloni da precenjujemo sopstvene sposobnosti, doprinos u aktivnostima, kao i verovatnoću da će nam se desiti pozitivni događaji. Ljudi, na primer, smatraju da su pametniji, veštiji i pravedniji od prosečnog predstavnika svoje grupe. Ovaj fenomen je sistematski istraživani i pokazao se veoma robustnim (naziva se “fenomen nadprosečnosti” ili “efekat jezera Vobegon”, po priči u kojoj su “muškarci sa jezera Vobegon lepi, žene snažne a deca iznad proseka”): u jednoj studiji na preko milion američkih srednjoškolaca (sproveo univerzitet Princeton 1976, prema Gilovich 1991), 70% je procenilo da je iznad proseka po pitanju liderskih sposobnosti (samo 2% sebe je svrstalo ispod proseka), a svih 100% (!) sebe je svrstalo u nadprosečne po sposobnosti da se prilagode drugim ljudima.

Ljudi takođe aktivno konstruišu teorije po kojima se verovatnijim čini da će im se lepe stvari dogoditi u budućnosti, a da će ih negativne zaobići (takozvani “nerealistični optimizam”): kada im se saopšti, na primer, prosečan procenat razvedenih brakova, oni očekuju da njihov neće biti u toj kategoriji; kada im se saopšti prosečan broj obolelih od izvesnih ozbiljnih bolesti, oni ne svrstavaju sebe u rizičnu grupu; kada im se, međutim, prezentuje procenat oženjenih ili zaposlenih ljudi, ljudi će očekivati da budu među njima (Kunda, 1999; Sanna & Chang, 2006). Stepenn kontrole nad životnim događajima takođe se sistematski precenjuje (takozvana “iluzija kontrolabilnosti”), kao i stepenn kontrole nad događajima koji su određeni slučajem (na primer, kockanje) (Langer, 1975 ; Gilovich, 1983).

Podklasa temporalnih pristrasnosti

³ Može se, na primer, precenjivati i podrška koju stavovi koje lično zastupamo imaju u populaciji ili snaga argumenata koji potkrepljuju naše naspram suprotnih stavova (Lord, Ross & Lepper, 1979). Precenjuju se, takođe, pozitivne osobine prijatelja ili bliskih rođaka (Moskowitz, 2005). Postoji opravdanje da se i ovakva iskrivljenja svrstaju u egotizam, ako sopstvene stavove i preferencije, kao i ljude koji su nam bliski, posmatramo kao «ego markirane» (lične), naspram onih koji to nisu.

Prošlost i budućnost su pogodne teritorije za mentalnu manipulaciju – prošli događaji se rekonstruišu, a budući predviđaju tako da odgovaraju različitim ličnim motivima. Niz takvih, temporalnih pristrasnosti, dobro je dokumentovan u proteklih trideset i više godina. Neke od njih odnose se na buduće događaje: “*greška planiranja*” (planning fallacy, Sanna & Schwarz, 2004; Sanna & Chang, 2006), ljudi potcenjuju vreme koje će im biti potrebno da izvrše određene zadatke; ispoljavaju „*nerealistični optimizam*“ (unrealistic optimism, Weinstein, 1980) ili “*iluziju svemoći/neranjivosti*” (illusion of invulnerability, Elkind, 1967) očekujući da će ubudućnosti izbeći negativne događaje, a precenjujući verovatnoću pozitivnih; pogrešno predviđaju sopstvene afektivne reakcije na buduće događaje – precenjujući intenzitet i trajanje negativnih – “*iluzija dugotrajnosti*” (durability bias, Gilbert i sar., 2002). Druga grupa odnosi se na prošle događaje. Primeri ovih pristrasnosti su : “*iluzija neizbežnosti*” (hindsight bias, Fishoff & Beyth, 1975; Fishoff, 1982) - ljudi precenjuju verovatnoće prošlih događaja- veruju da je ono što se desilo bilo neizbežno, a uz to veruju i da su takav ishod i sami očekivali – ova je pojava registrovana u različitim domenima, od medicinskih dijagnoza (Arkes, Wortmann, Saville, & Harkness, 1981) i sudskih presuda (Kamin & Rachlinski, 1995) do rezultata izbora (Leary, 1982; Sanna, Schwarz & Small, 2002; Sanna & Schwarz, 2003) i sportskih događaja (detaljnije u Hawkins & Hastie, 1990); “*greška usklađivanja*” (bias in recall, Himmelweit, Biberian, & Stockdale, 1978). ispoljava se kao tendencija da se o prošlim stavovima i ponašanju izveštava kao da su usklađeni sa aktuelnim stavovima i ponašanjem; “*greška preterivanja*” (memory exaggeration, Gramzow & Wilard, 2006) - ljudi izveštavaju da su bili uspešniji u nekim prošlim aktivnostima nego što su to zaista bili (na taj način se preuveličavaju, na primer, rezultati na testovima i u sportskim igrama).

Preko 350 objavljenih studija (prema Pezzo, 2003) bavi se upravo sistemskim greškama u pamćenju, precizirajući uslove u kojima se javljaju odnosno ne javljaju. Greške u pamćenju nazivaju se *sistemskim* (Sanitioso, Kunda & Fong, 1990), zato što njihov efekat nije slučajan i nepredvidljiv- naprotiv, efekat ovih grešaka dosledno doprinosi pozitivnijem vidjenju sebe, drugih, i sebe u interakciji sa drugima.

Kada se i kako modifikuje pamćenje

Kada jednom znamo da izveštaji koje smo od subjekata dobili o događajima u njihovoj prošlosti ne odgovaraju realnosti, već su na određen način izmenjeni, možemo postaviti i sledeća dva pitanja: (1) na koji način je došlo do izmene zapamćenog , i (2) u kojoj fazi procesa se ova modifikacija desila.

Kada govorimo o procesima pristrasnog pamćenja, postoje dve logičke mogućnosti: (a) selektivno pamćenje odnosno zaboravljanje određenih događaja, i (b) iskrivljavanje-izmena zapamćenog sadržaja. Ova dva procesa nisu međusobno isključiva – naprotiv, često su u sadejstvu. Ljudi se sećaju prethodnih rezultata kao boljih nego što su u stvarnosti bili (Crary, 1966), češće se sećaju pozitivnih nego negativnih prošlih događaja (Walker, Skowronski, & Thompson, 2003), i ignorišu i zaboravljaju negativne, lično značajne informacije (Sedikides & Green, 2000).

U odgovoru na drugo pitanje moguće je pretpostaviti da se modifikacija desila (a) pri kodiranju informacija, odnosno u fazi zapamćivanja- u tom slučaju, selektivno i pristrasno opažanje situacije dovodi do zapamćivanja jednih, a ignorisanja drugih informacija, odnosno do pojačavanja jednih a umanjivanja drugih. Moguće je, međutim, i (b) da pristrasna pretraga memorije dovodi do selektivnog prisećanja (izveštava se, na primer, samo o događajima koji potvrđuju pozitivnu sliku o sebi, ali ne i o onima koji je osporavaju) ili modifikacije zapamćenog. Ukoliko se eksperiment dizajnira tako da se ispitanicima informacija za koju očekujemo da će izazvati pristrasnost plasira *nakon* što se događaj odigrao, onda se sa većom sigurnošću može govoriti o pristrasnoj pretrazi. Na primer, nakon što saslušaju listu atributa izvesne imaginarne grupe adolescenata, jednoj grupi ispitanika kaže se da je u pitanju navijačka grupacija a drugoj da je u pitanju grupa mladih izviđača. Prva grupa setiće se značajno više atributa koji ukazuju na agresivnost nego druga. Ili, nakon što saslušaju uopšten opis izvesne ženske osobe po imenu Beti, jednoj grupi ispitanika se kaže da je Beti sada srećno udata, a drugoj da je Beti postala lezbejka. Prva grupa ispitanika setiće se da je Beti u srednjoj školi izlazila sa momcima, a druga da Beti nije pokazivala te vrste sklonosti (Snyder & Uranowitz, 1978). U oba ova slučaja, *naknadno* aktivirani stereotipi utiču na selektivnu pretragu memorije, koja rezultira selektivnim prisećanjem.

Kako pristrasnosti u pamćenju služe ličnim ciljevima

Ako pamćenje nije reprodukcija, već rekonstrukcija događaja (Bartlett, 1932; Loftus & Bernstein, 2005), da li se ta rekonstrukcija odvija u skladu sa nekim ciljevima? Da li se izmene u pamćenju dešavaju nasumično, ili ponekad i tako da odgovaraju onome ko se priseća?

Najser smatra da prisećanje treba posmatrati kao vrstu cilju usmerene aktivnosti: "Sećanje je vrsta delanja. Kao i druge vrste delanja, cilju je usmereno, lično i posebno: (1) cilju usmereno zato što zadovoljava određene ciljeve onoga koji se priseća; često je taj cilj da se kaže istina o

nekom prošlom događaju, ali u drugim slučajevima to može biti da se zabavi, impresionira ili ohrabri (2) lično je zato što nosi lični pečat, odgovara načinu na koji osoba koja se priseća radi, opaža i razgovara. (3) Posebno je zato što se dešava u specifičnom kontekstu, i odražava specifične prilike i zahteve koji taj kontekst nameće" (Neisser, 1996, str.204).

Za nas je u ovoj diskusiji od značaja konstatacija da je prisećanje je zavisno od motiva onoga ko se seća, i od zahteva situacije u kojoj se prisećanje odvija. Motiv može biti što tačnija rekonstrukcija događaja u cilju što tačnije samospoznaje, ali i zaštita ega od nekih ugrožavajućih saznanja, ili pak sticanje ili održavanje ugleda pred drugima. Na koji način se čovek služi sećanjem da bi svoj ego osnažio ili zaštitio? Neki autori (Greenwald 1981; Sedikides & Green, 2004) smatraju da je pristrasnosti u pamćenju moguće grupisati u tri kategorije:

- a. egocentrizam (ego i sve što je u vezi sa njim ima primarni status u organizaciji sećanja)
- b. blagonaklonost prema sebi (odgovornost za uspehe ali ne i za neuspehe, selektivno pamćenje uspeha, poboljšavanje rezultata...)
- c. kognitivni konzervativizam (neprihvatanje promene, izuzev ako nije pozitivna promena).

Da ne bi bilo terminološke zabune, sva ova tri mehanizma dovode do greške koju smo nazvali egotizam: egotizam u oblasti sećanja bi bila greška tipa: "ljudi se sećaju sebe onakvim kakvim bi želeli da su bili".

Greenwald (Greenwald, 1980) uočava sličnost između ovih pristrasnosti i mehanizama pomoću kojih totalitarne države kontrolišu protok informacija. U svom opisu idealne totalitarne države, na primer, Hana Arendt zaključuje: „Kada bi se kreirao idealan svet prema totalitarnim merilima, neuspesi se ne bi beležili, priznavali i pamtili“ (Arendt, 1951/1998, str 388). I u Orvelovoj „1984“, objašnjava se da je trening pamćenja način kontrole prošlosti: „Neophodno je zapamtiti da su se događaji desili na željeni način. I ako je neophodno preurediti nečije sećanje ili malo doterati pisane izveštaje, onda to treba uraditi i zaboraviti da je urađeno. Ovaj trik je moguće naučiti kao bilo koju mentalnu tehniku... Zove se duplomišljenje“ (Orwell, 1949/1964, str. 176).

Motiv samoprecenjivanja ne odnosi se isključivo na lična postignuća i lične attribute, već i na postignuća i attribute grupa sa kojima se identifikujemo i koje visoko vrednujemo (često je, ali ne i obavezno, da tim grupama i pripadamo) (Fiske, 2004). Može se, stoga, pretpostaviti da će se iste pristrasnosti u pamćenju kao i u slučaju lične ego involviranosti javiti i u slučaju grupne:

- po istom principu po kojme se u pamćenju favorizuju ego relevantne informacije, favorizuju se i informacije relevantne za grupu
- selektivno se pamte informacije u vezi sa grupom: pozitivne imaju više šanse da budu upamćene i reprodukovane u poređenju sa negativnim
- uspesi grupe se uvećavaju, a neuspesi umanjuju.

U istraživanjima pamćenja u vezi sopstvenim i tuđim grupama dobijen je snažan efekat valence : nakon izlaganja jednakom broju pozitivnih i negativnih ponašanja pripisanih članovima svoje i tuđe grupe pamti se značajno više pozitivnih informacija o svojoj, a negativnih o tuđoj grupi (Howard & Rothbart, 1980).

Nalazi o favorizovanju sopstvene grupe u pamćenju potvrđeni su čak i u paradigmi minimalnih grupa (Howard & Rothbart, 1980; Gramzow, Gaertner & Sedikides, 2001). Minimalnim grupama nazivaju se grupe eksperimentalno formirane na osnovu nekog irelevantnog obeležja (boje očiju ili kose, sposobnosti pamćenja besmislenih slogova ili apstraktnih vizuelnih simbola) ili čak isključivo slučajnosti (bacanjem novčića).

Pored favorizovanja sopstvene grupe, u percepciji grupa javlja se još jedna specifična pristrasnost koji se naziva homogenizacija (homogeneity bias): tuđe grupe opažaju se kao homogenije, odnosno njihovi članovi kao međusobno sličniji (Judd & Park, 1988; Ostrom & Sedikides, 1992). Ovaj fenomen javlja se i u procesu pamćenja i prisećanja informacija u vezi sa tim grupama. Za grupe kojima pripadamo pamte se subordinirani atributi, a za grupe kojima ne pripadamo superordinirani atributi, kao posledica grublje kategorizacije (Park & Rothbart, 1982): tako će, na primer, žene češće pamtit i pozitivne događaje u kojima su učestvoval e žene, ali i profesiju, godine i opis fizičkog izgleda drugih žena, dok će ređe pamtit i pozitivne događaje čiji su akteri muškarci, i za njih će pamtit i manje dodatnih atributa (isto, naravno, važi i za muškarce- u pamćenju favorizuju sopstvenu grupu, i pamte je uključivši veći broj kategorija).

Kada se pamte stavovi koje navodno poseduju članovi grupa kojima pripadamo, pamte se i stavovi koje delimo i po kojima se razlikujemo; kod članova tuđih grupa pamtimo samo stavove po kojima se razlikujemo (Harring & Gaertner, 1992).

Dalje, pri opisivanju događaja u kojima su akteri članovi tuđih grupa javlja se fenomen nazvan «mizantropsko» sećanje (misanthropic memory, Ybarra & Stephan, 1996): neprihvatljiva ponašanja se opisuju apstraktnim terminima, dispozicijama, a pozitivno vrednovana ponašanja se opisuju konkretnim terminima (ukazuje na atribuciju- dispoziciju u prvom, a situacionu u drugom slučaju). Drugim rečima, pripadnici tuđih grupa imaju manju šansu da im se pripiše zasluga za pozitivna ponašanja i ova ponašanja imaju manju šansu da

budu zapamćena nego negativna ponašanja. Ono što je zanimljivo je da ovaj fenomen, međutim, nestaje ako su u pitanju članovi grupa kojima pripadamo⁴! (Ybarra, Stephan & Schaberg, 2000).

Zakovitosti o kojima je reč, a koje predviđaju pristrasnosti u pamćenju informacija u vezi sa sopstvenom grupom dobro su empirijski dokumentovane, i potvrđuju se i ako je grupna pripadnost određena po nekom sasvim nevažnom atributu, i ako je pamćenje isključivo na nivou prepoznavanja: brže i tačnije identifikujemo lica pripadnika sopstvene nego tuđih grupa (Corenblum & Meissner, 2006).

Gramzov i saradnici (Gramzow, Gaertner & Sedikides, 2001) smatraju da je logično očekivati da se zapamćene informacije o grupama kojima pripadamo podvrgavaju istom pristrasnom tretmanu kao i informacije o sebi, s obzirom na tesnu povezanost slike o sebi i slike o grupama kojima pripadamo, na činjenicu da je samovrednovanje delimično izvedeno iz vrednovanja grupa kojima pripadamo (Tajfel & Turner, 1986; Luhtanen & Crocker, 1992): tako su negativne informacije o sopstvenim grupama ugrožavajuće, a pozitivne osnažujuće za lično samopoštovanje; po istom principu, pozitivne informacije o tuđim grupama su preteće a negativne utešne.

Odgovor koji psihološka nauka daje na pitanje „Da li su pojedinci svesni da na ovaj način manipulišu svojim sećanjem“, odnosno „Da li imaju kontrolu nad tim procesima“, najčešće je negativan.

Da li je tendencija ka samoprecenjivanju putem prekrajanja sećanja zapravo obmanjivanje?

S jedne strane, postoji nekoliko solidno utemeljenih empirijskih nalaza koji ukazuju na to da nije u pitanju svesna strategija prekrajanja zapamćenog:

- a. Pristrasnosti se javljaju *u privatnom kao i u javnom kontekstu*. Dve značajne pregledne studije (Weary, 1978; Sedikides & Gregg, 2008) bavile su se (a) tendencijom za preuzimanje odgovornosti za povoljne, a izbegavanjem odgovornosti za nepovoljne događaje (self serving bias) i (b) tendencijom ka samoprecenjivanju (self enhancement bias): pamćenje sopstvenih uspeha kao značajnijih i izrazitijih nego što su bili i umanjivanje neuspeha kao neznačajnih i minornih. Iako su se u većini eksperimenata ove pristrasnosti mogle objasniti tendencijom da se ostavi povoljan utisak na druge, u nemalom broju eksperimenata nedvosmisleno su dokumentovane pristrasnosti i u

⁴ Kako je ovaj fenomen blizak korespondentnoj pristrasnosti (bivšoj fundamentalnoj grešci atribucije), s obzirom da je u pitanju tuđe, a ne sopstveno ponašanje, očekivalo bi se da mizantropsko sećanje opstane

privatnom okruženju (ispitanicima obezbeđena potpuna anonimnost ili se podaci o kojima izveštavaju ne čuvaju).

- b. Pristrasnosti se javljaju i *uz jak pritisak ka iskrenosti*. Kada se u ogledima koriste instrumenti (poligraf, lažni cevovod i slično) za koje subjekti veruju da registruju neiskrene odgovore, pristrasnosti se i dalje javljaju. U jednom od takvih eksperimenata (Riess, Rosenberg, Melburg & Tedeschi, 1981), polovina subjekata navedena je da poveruje da je dobila odlične rezultate na navodnom testu socijalne inteligencije. Drugi su obavešteni da su im rezultati daleko ispod proseka. Zatim su u jednoj eksperimentalnoj grupi učesnici uvereni da aparat bez greške detektuje netačne odgovore, u drugoj im je rečeno da je aparat prilično nepouzdan, a u trećoj im nije ništa rečeno o aparatu. U *sve tri grupe* ispitanika, javila se atribuciona pristrasnost (pripisivanje odgovornosti za uspeh sebi – sopstvenoj socijalnoj kompetenciji, a za neuspeh lošem testu); u sve tri grupe, takođe, ispitanici su izveštavali o značajno višem skor na testu nego što im je saopšten, a ova tendencija bila je izraženija u neuspešnoj nego u uspešnoj grupi.
- c. *Vreme odgovaranja* u slučaju pristrasnih odgovora isto je ili kraće nego u slučaju nepristrasnih. Ako bi u pitanju bila svesna strategija prekrajanja odgovora, ona bi zahtevala dodatni mentalni napor i produžavala vreme reakcije. Studije (npr. Brecker & Greenwald, 1981), međutim, pokazuju, da je vreme reakcije isto ili kraće kod pristrasnih odgovora u poređenju sa onim odgovorima kod kojih se pristrasnost ne registruje.
- d. Ljudi se *ponašaju* u skladu sa pristrasnim procenama. Ukoliko sebi pripišu odgovornost za uspešno izvedene zadatke, ljudi će biti uporniji u njihovom rešavanju. Ako pamte prošle uspehe u nekoj aktivnosti, radije će se u nju upuštati u budućnosti (Greenwald, 1997).

S druge strane, postoje dokazi o tome da su pristrasnosti u pamćenju izraženije u određenim situacijama:

- (a) Veliki broj istraživanja pokazuje da su sve tri grupe pristrasnosti u pamćenju u vezi sa egom pojačane u slučaju *ego involvirajućeg konteksta*. Involviranost pojačava egocentrizam u pamćenju i blagonaklonost prema sebi u pamćenju⁵: bolje se pamte

⁵ Konzervativizam, odnosno opiranje promeni, takođe je izraženiji u situacijama od većeg ličnog značaja. Ovaj nalaz uglavnom potiče iz eksperimenata sa promenom stavova a ne iz eksperimenata sa proverom pamćenja (Kunda, 1990). Jedna struja persuzivnih ogleda, međutim, ukazuje na upravo suprotan efekat involviranosti a ova nedoslednost je, u stvari, posledica načina na koji je operacionalizovana involviranost (vidi Johnsn & Eagly, 1989; 1990, opsežnu metastudiju o uticaju involviranosti na promenu stava).

sadržaji kojima se pripisuje veći lični značaj (Greenwald, 1981); što su događaji značajniji, veće su šanse da budu modifikovani .

(b) Što je sadržaj koga se prisećaju *manje dostupan* u pamćenju, veća je šansa da se ispolje sve tri vrste pristrasnosti (Willard & Gramzow, 2008).

(c) Što je situacija koje se prisećaju *nejasnija*, veća je šansa da se ispolje sve tri vrste pristrasnosti (Kunda, 1990).

Čini se se za sada može govoriti o sadejstvu motiva (za tačnošću i samoprecenjivanjem – pred sobom ili pred drugima) u pojavi pristrasnog prekrajanja prošlosti – i da se mogu donekle specifikovati situacije u kojima se očekuje veća izraženost ovih pristrasnosti. Korekcije koje ljudi čine nad zapamćenim materijalom, međutim, ostaju u granicama koje situacija dozvoljava: ako ljudi imaju opravdanja za izmene, oni su spremniji i da ih čine. Što je događaj koga se prisećamo udaljeniji, slabije dostupan, lakše je i prilagoditi ga sopstvenim ciljevima. Slično rezonuje i Kunda koja tvrdi da "kada osoba izvodi određeni zaključak koji joj ide u prilog, istovremeno se oseća obaveznom da konstruiše i opravdanje za njega koje bi se činilo smisleno i potencijalnom nepristrasnom posmatraču" (Kunda, 1990, str. 492).

I naše istraživanje će pokušati da eksperimentalno izazove ove motive u različitom odnosu (pretpostavićemo da u nekim situacijama dominira motiv za tačnošću, a u drugim za samoprecenjivanjem), a zatim će registrovati da li se pristrasnosti javljaju i da li se ponašaju na očekivan način. Ukratko ćemo prikazati kako se uobičajeno provociraju motiv za samoprecenjivanjem (samopredstavljanjem) i motiv za tačnošću u sličnim eksperimentalnim nacrtima.

Takvi nacrti obično uključuju dve situacije koje se razlikuju po tome što je jedna u većoj meri privatna, a druga javna. U njima se polazi od pretpostavke da prisustvo publike, odnosno svest o tome da smo predmet posmatranja, utiče na potrebu za emitovanjem pozitivne slike o sebi. Uopšteno se može reći da što je neko ponašanje više izloženo javnosti, važnije je za sliku o sebi i verovatnije je da će se javiti intenzivnije samopredstavljanje (Baumeister, 1986;1998; Havelka, 2008). Pored stepena javnosti (broja ljudi koji mogu prisustvovati, videti ili čuti o nečijem ponašanju), na samopredstavljanje utiče i vrsta publike pred kojom se predstavljamo: publika koja je višeg statusa, atraktivnija i akteru sličnija provocira i snažniju potrebu da joj se dopadnemo (Schlenker & Pontari, 2000; Schlenker, 2009). Uz to, što je socijalna situacija značajnija za pojedinca, što su značajnije posledice neuspešnog ili dobiti od uspešnog samopredstavljanja, ova potreba je snažnija (Beck, 2003; Leary & Kowalski, 1990).

S druge strane, rezultati eksperimentalnih studija upućuju i na to da postoje situacije u kojima želja za samopredstavljanjem gotovo i da ne postoji (Burušić, 2007). To su: a. situacije u kojima je primarni cilj obaviti posao, izvršiti zadatak, b. situacije u kojima je nemoguće kontrolisati ekspresiju emocija (intenzivan bes, tuga i slično), c. rutinske socijalne interakcije i d. okolnosti u kojima je akteru od interesa da suzbije samopredstavljanje (terapijske seanse, iskreni prijateljski razgovori).

U poslednje vreme se sve više proučava i u kojoj meri samopredstavljanje zahteva ulaganje kognitivne energije, a time, posredno, i koliko je proces samopredstavljanja kontrolisan od strane aktera (Baumeister, 2003; Pontari & Schlenker, 2001). Ovo se najčešće ispituje uvođenjem nekog zadatka koji ima za cilj da angažuje kognitivne resurse (pamćenje višecifrenog broja ili nekog drugog podatka; rad pod strogim vremenskim ograničenjem) i ispitivanjem razlika između ovako opterećene eksperimentalne grupe, i kontrolne grupe koja se neopterećeno samopredstavlja. Razlika među grupama ukazuje na potrebu za angažovanjem kognitivnih resursa u samopredstavljanje, odnosno svesnu manipulaciju slikom o sebi; ukoliko razlika među grupama ne postoji, moglo bi se zaključiti da je samopredstavljanje delimično ili potpuno automatizovano, odnosno da ne zahteva svesni napor pojedinca.

Ako govorimo o procesu prisećanja, *kontekst* u kome se prisećanje odvija može uticati na javljanje pristrasnosti i intenzitet pristrasnosti: ako je (a) situacija javnija, (b) publika značajnija, i (c) sadržaj u većoj meri involvirajući za ispitanika, motiv za samopredstavljanjem je snažniji i veće su šanse da do pristrasnosti dođe.

Kako je namera ovog istraživanja da se bavi jednom specifičnom greškom u pamćenju, greškom preterivanja, na ovom mestu ćemo je nešto detaljnije opisati.

Greška preterivanja

Ova greška odnosi se na sklonost ljudi da precenjuju sopstvena postignuća, odnosno da izveštavaju o višim rezultatima na testovima iz različitih domena nego što je to zaista slučaj. Nekoliko je razloga za detaljnije eksperimentalno proučavanje ove pojave. Pre svega, zanimljivo je proveriti čime je motivisana ova vrsta greške i da li se greši u skladu sa očekivanim obrascima. Pored toga, ovako definisanu grešku relativno je jednostavno izmeriti (predstavlja razliku između skora koji je saopšten ispitanicima i skora o kome oni naknadno

izveštavaju, korigovanu za visinu skora). Na ovaj način rešava se složen problem operacionalizacije tačnosti prisećanja, i kvantifikacije stepena tačnosti izveštaja.

Istraživači ovog fenomena (Gramzow & Willard, 2006; Willard & Gramzow, 2008, 2009) pažljivo su operacionalno razgraničili efekat preterivanja od eventualnog zaboravljanja: dok grupa ispitanika motivisana da se tačno seti svojih skorova to i uspeva da učini, u kontrolnoj se registruje uobičajeno pozitivno odstupanje. Pored toga, ako ispitanici veruju da se njihovi iskazi neće proveravati, pokazuju snažniju tendenciju preterivanja. Ova tendencija korelira sa izvesnim dispozicionim karakteristikama- snažnijim samomotrenjem i jačom tendencijom ka davanju socijalno poželjnih odgovora (Willard & Gramzow, 2006). S druge strane, postoje nalazi koji govore da nije u pitanju jednostavno obmanjivanje (pri kome su ispitanici sasvim svesni da netačno izveštavaju): fenomen je izraženiji ako je moguće pogrešku pripisati nekim spoljnim faktorima (protoku vremena, zadatku distraktoru i slično), a javlja se i u situaciji kada su skorovi anonimni i dostupni jedino samom ispitaniku (Willard & Gramzow, 2009).

Da li je pristrasno pamćenje vrsta socijalne kognicije?

Da li je proučavanje uticaja motivacije na pamćenje, konkretno uticaja ego involviranosti na pozitivno iskrivljavanje autobiografskih sećanja još uvek u domenu socijalne kognicije?

Činjenica je da se u poslednje vreme granice između istraživačkih predmeta različitih grana psihologije zamagljuju, ako ne i gube. Sve je više zajedničkih metodoloških oruđa, ali i teorijskih koncepata koji bivaju pozajmljeni i izučavani u okviru druge, do skora sasvim nezavisne paradigme. Ovako formulisan, problem našeg istraživanja može se posmatrati kao zajednički problem psihologije ličnosti, kognitivne psihologije i socijalne psihologije.

Pamćenje, kao fundamentalni kognitivni proces, jedna je od centralnih tema kognitivne psihologije; slika o sebi i autobiografska sećanja kao centar stabilnog identiteta proučavaju se u psihologiji ličnosti; odnos kognitivnih procesa i motiva, kognitivne pristrasnosti u opažanju sebe i drugih uglavnom je u domenu

socijalno-kognitivnih istraživanja. Predmet proučavanja socijalne kognicije definiše se pomoću polova: od selfa do kulture (Fiske & Taylor, 2008). Samosaznavanje se posmatra kao prvi i osnovni oblik socijalnog saznanja. Mentalne reprezentacije selfa, samoregulacija, motivi i samoregulacija – to su tačke preklapanja između psihologije ličnosti i socijalne kognicije. Pored toga, pristrasnosti koje ispoljavamo u odnosu na sebe vrlo često ispoljavamo i u odnosu na grupe kojima pripadamo ili želimo da im pripadamo.

Dalje, motivi koji utiču na modifikaciju pamćenja mogu biti lični, ali i socijalni (ugled, status), a način na koji se eksperimentalno izazivaju najčešće je direktno preuzet iz relevantnih socijalnopsiholoških eksperimenata. Na kraju, pored tehnika izučavanja pamćenja i prisećanja, preuzetih velikim delom iz kognitivne psihologije, veliki broj tehnika preuzima se iz oblasti socijalne percepcije – istraživanja opažanja drugih i pamćenja aktivnosti drugih, i primenjuju na opažanje sebe i pamćenja sopstvenih aktivnosti.

Da li pristrasnosti u samospoznaji mogu biti funkcionalne za pojedinca?

“Razum je, i treba da bude, rob strasti”

Dejvid Hjum

Zdravi ljudi trebalo bi da imaju tačnu sliku sebe i racionalan pogled na svoju prošlost i budućnost. Realno sagledavanje sebe i sveta deluje kao neosporno vredan cilj, i čini se da bi svako odstupanje od objektivnosti trebalo korigovati. Iako plauzibilne, ove pretpostavke nisu podržane istraživanjima. Naprotiv, istraživanja nude dokaze za neočekivanu tezu – dobro adaptirani ljudi imaju pozitivno pristrasnu sliku o sebi, kod njih se u velikom broju sreću takozvane pozitivne iluzije. Štaviše, ove iluzije povezane su sa drugim kriterijumima adaptiranosti na socijalnu sredinu uključujući i sposobnost za brigu o drugima, sposobnost da se bude zadovoljan ili srećan, emotivnu stabilnost i radnu produktivnost (Taylor & Brown 1988;1994). Ovo viđenje postalo je poznato kao Tejlor-Braunova hipoteza, a psiholozi Šeli Tejlor i Džonatan Braun proveli su dobar deo svog istraživačkog veka braneći je i nalazeći nove dokaze koji joj idu u prilog. Tejlorova i Braun tvrde da trijada međusobno povezanih pozitivnih iluzija: (a) nerealistično pozitivna samoevaluacija, (b) preценjivanje kontrole nad događajima, i (c) nerealistični optimizam, može doprineti boljem kognitivnom, afektivnom i socijalnom funkcionisanju. Potreba za samoprecenjivanjem (self enhancement), koja stoji u osnovi ovih iluzija (za diskusiju o razgraničavanju potrebe, ponašanja i njegovih efekata vidi Sedikides & Gregg, 2008) nije patološki fenomen – izučavanjem kliničkih subpopulacija ustanovljeno je da ne postoji kod depresivne, a postoji kod kontrolne grupe ispitanika. Sama činjenica da su pozitivne iluzije većinski prisutne u zdravoj populaciji⁶ i da se uporno održavaju nije direktan dokaz njihove adaptivnosti, ali je svakako signal naučnicima da istraže razloge za to.

⁶ Ironično, većina ljudi smatra za sebe da je manje sklona ovakvim iluzijama, čak i kada im se direktno saopšti mehanizam njihovog delovanja ((Pronin, Gilovich, & Ross, 2004). Ovaj bi se fenomen ubrojao u prvu klasu iluzija iz trijade.

Pre svega, pozitivno viđenje sebe direktno doprinosi opštem osećanju dobrobiti i sreće (Taylor et al. 2003a, 2003b). Pored ove očigledne dobiti, pozitivne iluzije suptilnije deluju i na motivacionom i na kognitivnom planu: pokreću na aktivnost, obezbeđuju istrajnost i pored inicijalnih neuspeha (Armor & Taylor, 2002); pozitivno viđenje sebe deluje na pozitivnije viđenje drugih (Ybarra, 1999), a manje opažanje rizika omogućava proaktivan pristup životu. I pozitivne iluzije o drugima mogu takođe biti adaptivne. Jedna studija o partnerskim odnosima (Murray, Holmes & Griffin, 1996) ukazala je na činjenicu da u funkcionalnim vezama partneri idealizuju jedan drugog pa su procene partnera po nizu atributa bile pozitivnije i od samoprocena.

Postoji li, međutim, i gornja granica samoprecenjivanja, posle koje ono prestaje da bude adaptivno? Postoji priličan broj argumenata (Baumeister, 1989; McAllister et al., 2002) u prilog hipoteze o „optimalnoj margini iluzija“. Prema ovoj pretpostavci, za zdravo psihološko funkcionisanje optimalna je mala do umerena pozitivna distorzija. Kod ljudi koji nemaju ovu vrstu pozitivnog otklona, realističan pogled na sebe i druge dovodi do depresivnih simptoma: u domenu ponašanja, oni oklevaju da preduzmu rizične akcije koje bi mogle da donesu uspeh; kod onih koji preteruju u optimističkom precenjivanju, slika o sebi postaje previše pozitivna (narcistički poremećaj), a procena rizika takva da se upuštaju u „nemoguće misije“. Čini se da su pozitivne iluzije funkcionalnije kada se tiču nekih opštijih uverenja i procena i kada ne služe kao jedina osnova za odluku o ponašanju (Armor & Taylor, 1998). U situacijama koje imaju opštije ishode, nejasne norme ili se tiču dalje budućnosti, veća je i šansa da dođe do pozitivnih distorzija (Trope & Liberman, 2003). Ovo možda upravo zbog toga što su ljudi na nekom nivou svesni da se njihova nerealistična očekivanja neće direktno osporiti.

Pristrasnosti u pamćenju nisu direktno uvrštene u trijadu pozitivnih iluzija, ali se smatra da navedena lista od tri nije definitivna (Sedikides & Green, 2003; Sedikides, Green & Pinter, 2004), a može se pretpostaviti da precenjivanje prošlih postignuća doprinosi opažanju sebe kao kompetentnije i uspešnije osobe, odnosno nerealistično pozitivnom viđenju sebe.

S druge strane, sama činjenica da je veća sklonost pristrasnostima u pamćenju pozitivno povezana sa merama na testovima ličnosti koje ukazuju na bolju adaptiranost, ne znači da je u pitanju jednosmerna kauzalna veza. Može se naime pretpostaviti i da je na delu tendencija potvrđivanja- osoba potvrđuje attribute za koje smatra da ga trenutno opisuju- bilo ponašajući se na određen način (neka vrsta samoispunjujućeg proročanstva primenjena na sopstveno ponašanje), bilo prisećajući se prošlih situacija u kojima su se određeni atributi ispoljili (Ross, 1989; Wheeler et al., 2007). Ne može se čak odbaciti ni pretpostavka da je izvor greške u oba

slučaja isti, odnosno da isti mehanizmi samoprecenjivanja deluju i u samoizveštajima (na testovima ličnosti, na primer) i u zadacima prisećanja.

Zbog svega navedenog se čini da je ispravnije reći da istražujemo da li postoji opšta sklonost ka većoj pozitivnosti u viđenju sebe, sećanju na sebe i očekivanjima od sebe u budućnosti, za koju pretpostavljamo da se prenosi i na grupe kojima pripadamo.

Ukoliko je pretpostavka da je u osnovi ovih iluzija potreba za zaštitom ili pojačavanjem pozitivne slike o sebi tačna, greška preterivanja trebalo bi da bude izraženija u situacijama koje su u većoj meri ego-involvirajuće (Greenwald, 1980; Hyman & Loftus, 1998). Znajući da lični uspesi i neuspesi imaju specijalan status u pamćenju, moglo bi se postaviti i pitanje da li bi ovaj efekat bio izraženiji u slučaju ličnog uspeha ili neuspeha? Smisljeno bi bilo pretpostaviti da će uspesi biti prenaplašeni, ali i da će neuspesi biti ublaženi: prva strategija bi se mogla nazvati samoafirmišućom, a druga samozaštitnom. Istraživanja ukazuju da je ovaj efekat snažniji u pamćenju događaja koji se procenjuju kao lični uspesi (Loui, 1999; Gramzow & Wilard, 2009). Uz to, bazičniji ogledi koji se bave uticajem raspoloženja na pamćenje, ukazuju da se događaji istog emotivnog predznaka pamte kao celina (Isen et al., 1978; Mather, 2007) i otvaraju prostor za pitanje da li se onda i kontekst uspeha pamti bolje od neuspeha (npr. ceo proces koji je rezultirao uspehom, sadržaj zadataka i okolina pamte se bolje od procesa, zadataka i okoline koji su prethodili neuspehu). Na kraju, možemo pokušati da eksperiment dizajniramo tako da isključuje motiv samoprecenjivanja kao uzrok sistematskog iskrivljavanja i onda proverimo da li će se registrovati greška preterivanja? Potvrđan odgovor ukazivao bi na to da postoji isključivo kognitivni mehanizam koji pravi selekciju po pozitivnosti, koji deluje i nezavisno od ličnih motiva. Polazeći od činjenice da su grupe kojima pripadamo važne za sliku o sebi, možemo pretpostaviti i da se isti procesi pristrasnog pamćenja koriste za pamćenje informacija o sopstvenim nasuprot tuđim grupama (Ybarra, Stephan & Schaberg, 2000),

Takođe, ukoliko je tačno da je veća verovatnoća distorzije udaljenijih događaja (usled smanjene dostupnosti u memoriji, a time i većeg prostora za modifikaciju zapamćenog), greška preterivanja trebalo bi da se pojačava sa vremenom.

Uz to, ako očekujemo da postoji opšta tendencija ka pozitivnosti u viđenju sebe i grupa kojima pripadamo, pristrasno pamćenje bi trebalo da bude pozitivno povezano sa nekim indikatorima dobre psihološke adaptiranosti. Drugim rečima, očekivalo bi se da pojedinci koji

su skloni određenom tipu grešaka u pamćenju budu i (a) pozitivnijeg opšteg raspoloženja, (b) većeg samopoštovanja i (c) optimističniji u odnosu na budućnost.

Ukoliko bi se očekivanja potvrdila, to bi pre svega bio još jedan doprinos korpusu empirijskih nalaza o različitim greškama kojima su ljudi skloni prilikom opažanja i pamćenja socijalnog sveta. Pored toga, povezanost fenomena u laboratorijskim i prirodnim uslovima, bi na postojanje izvesne strategije (pri čemu, naravno, ne smatramo da je u pitanju svestan i unapred osmišljen plan) pamćenja informacija. Praktične implikacije nalaza bile bi višestruke: pre svega predstavljale bi jasan signal da izveštaje pojedinca o događajima iz prošlosti ne bi trebalo tretirati kao činjenice, već kao uverenja o činjenicama (važno imati na umu prilikom intervjuisanja ili u psihoterapijskom radu (Hyman & Loftus, 1998), na primer), a što su podaci za kojima tragamo značajniji za pojedinca, veće su šanse da budu pristrasno zapamćeni. Nalazi bi takođe ukazivali na to na koji je način moguće motivisati pojedinca da iskreno izveštava, a koje situacije ga ohrabruju da pravi ovu vrstu grešaka. Dalje, ako bi se i hipoteza o pozitivnoj povezanosti ovakvih grešaka i nekih indikatora adaptiranosti pokazala tačnom, to bi ukazivalo na potrebu da se revidira intuitivno uverenje o tome da je tačno samoopažanje i pamćenje podataka o sebi i drugima odlika dobro prilagođenih i stabilnih pojedinaca. Bio bi to još jedan nalaz u prilog ideji da su greške u socijalnoj kogniciji ne samo neizbežne, već i potrebne – kako zbog toga što prečice u zaključivanju štede kognitivnu energiju, tako i zbog toga što često predstavljaju deo šire strategije ego zaštite (omogućavaju nam da se dobro osećamo i imamo aktivan pristup životu).

(2) Ciljevi

Nekoliko je osnovnih ciljeva ovog istraživanja:

1. Proveriti da li je moguće replicirati dokumentovan fenomen greške preterivanja u prirodnom i laboratorijskom okruženju;
2. Utvrditi da li je ovaj fenomen izraženiji u situacijama koje su više ego-involvirajuće, odnosno u slučaju uspeha ili neuspeha, da li je izraženiji u slučaju pamćenja informacija o sebi ili drugima, kao i da li važi i za pamćenje informacija o grupi kojoj pripadamo nasuprot grupi kojoj ne pripadamo.
3. Utvrditi da li postoji razlika u izraženosti fenomena u zavisnosti od dostupnosti sadržaja memorije, operacionalizovane preko vremenske udaljenosti događaja od momenta ispitivanja;
4. Utvrditi da li je ovaj tip greške pamćenja pozitivno povezan sa nekim indikatorima dobre socijalne prilagođenosti.

(3) Hipoteze

1. Javiće se preterivanje u pamćenju skorova na prijemnom ispitu, kao i laboratorijskim testovima; javiće se u slučaju informacija o pojedincu ali i u slučaju informacija o grupi kojoj pojedinac pripada.
2. Greška preterivanja biće izraženija u slučaju:
 - a. veće involviranosti ispitanika (izbor predmeta „merenja“ biće rezultat pretestiranja- meriće se osobine koje su u proseku značajne, odnosno manje značajne za sliku o sebi- npr. opšta inteligencija naspram sposobnosti rešavanja anagrama), za sebe u poređenju sa drugima (Greenwald, 1981), odnosno u situaciji uspeha u poredjenju sa neuspehom (Louie, 1999; Willard & Gramzow, 2009).
 - b. u situacijama koje provociraju motiv za samoprikazivanjem (javno naspram privatnog saopštavanja rezultata)
 - c. i kada je realni događaj manje dostupan u memoriji (vremenski udaljeniji od momenta ispitivanja) (Willard & Gramzow, 2008).
3. Sklonost ka grešci preterivanja biće pozitivno povezana sa indikatorima dobre adaptiranosti:
 - a. Dominantnim pozitivnim afektom (Willard & Gramzow, 2008)
 - b. Samopoštovanjem (Baumeister et al, 2003) (možda umesto toga depresivnost?)
 - c. Generalnim životnim optimizmom (Chang & Sanna, 2003)

(4) Metod

Nacrt ovog istraživanja bio bi eksperimentalno-korelacioni.

Eksperiment 1

U prvom ogledu proverava se postojanje greške preterivanja u prirodnim uslovima. Cilj ovog ogleda je utvrditi da li studenti preuveličavaju broj bodova sa prijemnog ispita prilikom upisa na fakultet. Podaci o broju bodova čuvaju se u elektronskoj formi za svakog studenta, pa će biti moguće povezivanje realnih i memorisanih skorova. Dizajn ogleda biće 2 (memorijska dostupnost informacija, sa dva nivoa: visoka i niska) x 3 (motivisanost za prisećanje, sa tri nivoa: motivacija za tačnošću, bez motivacione intervencije, motivacija za samoprikazivanjem).

Sprovođenje ogleda planirano je ovako: od studenata prve, odnosno četvrte godine Filozofskog fakulteta na početku semestra uzimaju se neki osnovni podaci, među kojima će od njih biti zatražena i informacija o broju bodova na prijemnom ispitu (ostali podaci neće se analizirati, izuzev broja indeksa koji će se koristiti za uparivanje skorova). Jednoj grupi studenata biće data usmena instrukcija čiji će cilj biti da provocira motivaciju za tačnošću, na primer „Sprovodimo istraživanje u kojem se ispituje veza između uspeha na prijemnom ispitu i kasnijeg uspeha na studijama. Za sada nam je potrebno da se što tačnije priselite broja bodova koji ste imali na prijemnom (ili zaokružite na najpribližniji broj) i da ocenite koliko je prijemni ispit vama lično bio težak.“ Druga grupa studenata dobiće usmenu instrukciju koja bi trebalo da provocira motiv za samoprikazivanjem, na primer: „Sprovodimo istraživanje u kome se ispituje da li se ljudi sličnih akademskih postignuća međusobno druže (biraju jedni druge za prijatelje). Kada upišete broj bodova koji ste imali na prijemnom ispitu i prosek ocena u srednjoj školi, upoređićete te podatke sa kolegom koji sedi pored vas . Pošto smo svesni da je raspored sedenja ponekad slučajan, kasnije ćemo registrovati da li ste sedeli na tom mestu po ličnom izboru ili ne“. Treća grupa studenata radiće bez motivacione instrukcije – od njih će samo biti traženo da upišu broj bodova i rang na prijemnom ispitu.

Zavisna varijabla biće razlika između saopštenih i realnih skorova. Ova razlika neće se računati jednostavnim oduzimanjem, (Cronbach, 1955), već će se sprovesti regresiona analiza sa saopštenim skorom kao prediktorom, a realnim kao kriterijumom, pa će reziduali biti

sačuvani kao posebna promenljiva, koja će imati ulogu zavisne varijable. Na taj način razlika neće biti osetljiva na veličnu skorova.

Eksperiment 2

U drugom ogledu eksperimentalno će se provocirati greška preterivanja. Dizajn će biti 2 (skor se saopštava javno ili privatno) x 2 (visoko i nisko involvirana grupa) x 2 (dostupnost: jednoj grupi se podaci uzimaju neposredno nakon testiranja, a drugoj nedelju do dve nakon testiranja).

Da bi se grupe razlikovale po motivaciji za samoprikazivanjem, jedna grupa će saopštavati svoj skor privatno (upisivati u računar), a druga javno (eksperimentatoru ili laboratorijskom partneru).

Involviranošću ćemo manipulirati preko izbora sadržaja testa. Pretestiranjem ćemo utvrditi koje su osobine značajne, a koje manje značajne za sliku o sebi, pa će jedna grupa raditi test npr opšte intelektualne sposobnosti a druga test kratkoročne memorije.

Zavisna varijabla (stepen izraženosti greške preterivanja) biće razlika između saopštenog (lažnog) skora na testu i skora o kome ispitanici izveštavaju⁷ i (b) tačnost u pamćenju konteksta involvirajućih naspram neinvolverajućih događaja, operacionalizovana kao upamćenost samih zadataka na testu.

Eksperiment 3

I u ovom ogledu meriće se greška preterivanja u laboratorijskom okruženju. Dizajn će biti 2 (skor se saopštava javno ili privatno) x 3 (uspešna, neuspešna i grupa bez povratne informacije o uspehu ili neuspehu) x 2 (memorijska dostupnost: jednoj grupi se podaci uzimaju neposredno nakon testiranja, a drugoj nedelju do dve nakon testiranja).

Da bi se grupe razlikovale po motivaciji za samoprikazivanjem, jedna grupa će saopštavati svoj skor privatno (upisivati u računar), a druga javno (eksperimentatoru ili laboratorijskom partneru).

⁷ Izračunata po istom principu kao u prvom ogledu.

Povratna informacija o uspehu odnosno neuspehu biće slučajnim izborom saopštena ispitanicima, a pored skora sadržaće i kratak opis merenih sposobnosti.

Zavisne varijable biće: (a) stepen izraženosti greške preterivanja, izračunat na isti način kao u prethodnom eksperimentu, (b) stepen zapamćenosti opisa i (c) tačnost u pamćenju konteksta uspešnih odnosno neuspešnih događaja, operacionalizovana kao uspešnost u pamćenju samih zadataka na testu .

Eksperiment 4

Ponovo je planirano merenje greške preterivanja, samo se ovoga puta varira objekat pamćenja- u jednom slučaju biće sopstveni skor na testu, a u drugom skor laboratorijskog partnera. Dizajn će biti 2 (skor se saopštava javno ili privatno) x 2 (upamćena informacija odnosi se na sebe ili drugog) x 2 (memorijska dostupnost: jednoj grupi se podaci uzimaju neposredno nakon testiranja, a drugoj nedelju do dve nakon testiranja).

Jedna grupa će saopštavati svoj skor privatno (upisivati u računar), a druga javno (eksperimentatoru).

Ispitanici će slučajnim izborom biti svrstani u grupu kojoj se saopštava lični skor, odnosno skor laboratorijskog partnera.

Zavisna varijabla biće stepen izraženosti greške preterivanja, izračunat na isti način kao u prethodnim slučajevima.

Eksperiment 4 ili 5

Ovaj ogled u određenoj meri će se podudarati sa drugim ogledom u kome se eksperimentalno provocirala greška preterivanja, s tim što će se involviranost operacionalizovati preko stepena identifikacije sa grupom. Dizajn će biti 2 (skorovi se saopštavaju javno ili privatno) x 2 (pripadnost grupi: sopstvena ili tuđa grupa) x 2 (dostupnost: jednoj grupi se podaci uzimaju neposredno nakon testiranja, a drugoj nakon serije zadataka distraktora).

Ispitanici će imati zadatak da pročitaju tekst u kome će se izveštavati o seriji komparativnih studija u kojima su merene sposobnosti i osobine ličnosti različitih socijalnih grupa. Na primer, o rezultatima PISA testiranja za srednjoškolce (studente) iz Srbije i Bugarske, ili o rezultatima velike kroskulturalne studije koja poredi osobine i sposobnosti homoseksualaca i heteroseksualaca u adolescentnom dobu.

Zavisne varijable biće: (a) odnos broja upamćenih informacija o sopstvenoj i tuđoj grupi; (b) odnos između broja upamćenih pozitivnih i negativnih atributa za sopstvenu i tuđu grupu i (c) stepen izraženosti greške preterivanja, izmerena kao razlika između saopštenih skorova i skorova o kojima ispitanici izveštavaju, za sopstvenu i tuđu grupu.

Kao stimulus materijal (materijal za pamćenje) planira se lista atributa (ponašanja) i prosečni rezultati na testovima sposobnosti za određenu grupu.

Za merenje dobre adaptiranosti i dominantnog afekta, koristiće se:

1. Skala dominantnog raspoloženja (biće konstruisana za potrebe istraživanja, a sastojaće se iz niza bipolarnih atributa kojima se opisuje raspoloženje ispitanika). Kreiraće se i indeks ukupne pozitivnosti.
2. Rozenbergova skala samopoštovanja (Rozenberg, 1966, alternativno Crocker i sar, 2003)
3. LOT skala (Sanna, 2002) za merenje životnog optimizma

Procedura

Istraživanje će se odvijati u nekoliko faza:

- 1. Izrada i preliminarno testiranje Skale dominantnog raspoloženja, prilagođavanje i prevod drugih instrumenata**
- 2. Testiranje subjekata baterijom testova koja meri adaptiranost**
- 3. Izrada testova za registrovanje greške preterivanja i pamćenje konteksta (zadataka na testu)**
- 4. Eksperiment 1-** registrovanje informacije o broju bodova i rang na prijemnom, i uz različite instrukcije za eksperimentalne grupe, kod studenata prve i četvrte godine.
- 5. Eksperiment 2** sprovodio bi se u nekoliko faza:
 - a. Elektronsko popunjavanje testa (visoko ili nisko involvirajućeg sadržaja)
 - b. Saopštavanje netačnih informacija o rezultatu (tri skora koja će slučajnim izborom biti dodeljena subjektima)
 - c. Aktivnost-disktraktor (ili pauza od nedelju dana)
 - d. Registrovanje odgovora ispitanika na pitanje o skor na testu i test upamćenosti zadataka sa testa

6. **Eksperiment 3** bi takođe bio sproveden u nekoliko faza:

- a. Elektronsko popunjavanje testa
- b. Saopštavanje netačnih informacija o rezultatu (uz dodatak koji indicira uspeh odnosno neuspeh : „Vaš skor spada u najboljih (najlošijih) 25% u okviru BU- slučajnim izborom ispitanik se svrstava u grupu uspešnih odnosno neuspešnih) uz kratak opis
- c. Aktivnost-disktraktor (ili pauza od nedelju dana), samo za jednu grupu.
- d. Registrovanje odgovora ispitanika na pitanje o skor na testu i opisu koji ga je pratio, kao i popunjavanje testa zapamćenosti zadataka.

7. **Eksperiment 4**

- a. Elektronsko popunjavanje testa
- b. Saopštavanje informacija o sopstvenom skor, odnosno skor laboratorijskog partnera (uz odgovarajuće obrazloženje)
- c. Aktivnost-disktraktor (ili pauza od nedelju dana), samo za jednu grupu.
- d. Registrovanje odgovora ispitanika na pitanje o skor na testu

8. Eksperiment:

- a. Procena poželjnosti određenih personalnih karakteristika (ili ponašanja)
- b. Izbor 10 poželjnih i 10 nepoželjnih personalnih karakteristika (ili ponašanja), formiranje 2 grupe poželjnih (2x5) koje se ne razlikuju po prosečnoj poželjnosti; formiranje 2 grupe nepoželjnih (2x5) koje se ne razlikuju po prosečnoj poželjnosti.
- c. Pripisivanje niza jednako poželjnih (nepoželjnih) atributa sopstvenoj i tuđoj grupi, na osnovu čega bi se kreirala po 2 uravnotežena profila (postojaće dve verzije stimulus materijala dobijene kontrabalansiranjem, u polovini slučajeva grupi A biće pripisane verzije P1 (lista poželjnih atributa 1) i N1 (lista nepoželjnih atributa 1), a u drugoj polovini, grupi A će biti pripisane verzije P2 i N2; suprotno važi za grupu B). Redosled prikazivanja profila takođe će biti balansiran (jedna grupa prvo čita profil za grupu A pa za grupu B, druga obrnuto). Aktivnost-disktraktor, samo za jednu grupu.
- d. Zadatak memorisanja, uključivao bi: (a) slobodno prisećanje atributa za obe grupe (dva nezavisna procenjivača određivala bi tačnost (npr priznaju se sinonimi); na osnovu toga računa se proporcija broja navedenih atributa za sopstvenu i tuđu grupu, kao i proporcija pozitivnih i negativnih atributa- i ukupno među navedenim i među tačno navedenim atributima, za sopstvenu i tuđu grupu). Kvalitativno će se analizirati i pripisani atributi koji nisu navedeni u inicijalnom spisku).

(b) reprodukciju skorova na bateriji testova sposobnosti za obe grupe, na osnovu čega bi se računala greška u reprodukovanim skorovima za obe grupe (na svakoj skali iz baterije i ukupno).

Istraživanje će se sprovoditi u grupama od 5-8 ispitanika. Biće testirani elektronski, na prenosivim računarima, u za to određenoj prostoriji. Lažni fidbek o rezultatima biće dat elektronski, a dodatna uputstva usmeno, od strane istraživača. Umesto imena, evidencija će se o ispitanicima voditi preko broja indeksa ili preko šifre koju će ispitanici izmišljati i pamtiti (zbog «uparivanja» podataka sa testa i retesta). Na kraju će ispitanicima biti objašnjena svrha istraživanja.

Ispitanici

Uzorak će činiti studenti prve i četvrte godine Filozofskog fakulteta. Ispitanici će slučajnim izborom biti svrstani u jednu od eksperimentalnih grupa (u drugom ogledu, u grupu visoko ili nisko involviranih, i u grupu koja javno ili privatno saopštava rezultate; u trećem ogledu, u grupu uspešnih ili neuspešnih, i u grupu koja javno ili privatno saopštava rezultate). Minimalan broj subjekata po eksperimentalnoj grupi biće 20. Iako bi učešće istih subjekata u svim ogledima omogućilo koreliranje nekoliko individualnih mera preterivanja, odnosno grešaka u pamćenju, opredelili smo se za regrutaciju različitih ispitanika za različite ogledе, pre svega zbog očuvanja verodostojnosti eksperimentalne manipulacije. Verujemo da bi izlaganje jedne osobe sličnoj situaciji tri puta, makar i pod različitim izgovorima («A sada pokušajte da se prisetite svog rezultata i saopštite ga laboratorijskom partneru») povećalo verovatnoću da će naslutiti cilj ogleda. Pored toga, ukoliko su u pitanju različiti subjekti, lakše će se obezbediti veći uzorak, a time i veća pouzdanost zaključaka.

Obrada rezultata⁸

Deskriptivna statistika za mere adaptiranosti.

⁸ U programskom paketu SPSS 17 for Windows

Metrijske karakteriske korišćenih instrumenata (interna konzistentnost, diskriminativnosti).

Analiza varijanse (procedura sa ponovljenim merama)

Mere korelacije.

Regresiona analiza.

(5) Struktura rada (radni naslovi poglavlja)

Teorijski deo

Koncept greške u socijalnoj kogniciji

Definisanje i primeri egotizma

Podklasa pristrasnosti u pamćenju

Pitanje odnosa motivacije i kognicije

Pristrasnosti u pamćenju kao deo šire strategije pozitivnosti prema sebi

Ciljevi

Hipoteze

Metodološki deo

Dizajn istraživanja

Operacionalizacija promenljivih

Procedura i učesnici

Rezultati istraživanja

Prikaz rezultata

Diskusija

Zaključak i preporuke

(6) Reference

- Arendt, H. (1998). *Izvori totalitarizma*. Beograd: Feministička izdavačka kuća 94.
- Arkes, H. R., Wortmann, R. C., Saville, P. D., & Harkness, A. R. (1981). Hindsight bias among physicians weighing the likelihood of diagnosis. *Journal of Applied Psychology*, 66, 584–588.
- Armor, D.A., & Taylor, S.E. (1998). Situated optimism: Specific outcome expectancies and self-regulation. U M. P. Zanna (Ur.), *Advances in experimental social psychology*, 30 (str 309-379). New York: Academic Press.
- Armor, D.A. & Taylor, S.E. (2002). When predictions fail: The dilemma of unrealistic optimism. U T. Gilovich, D. Griffin, & D. Kahneman (Ur.) *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment* (str. 334-347). New York, NY: Cambridge University Press.
- Bartlett, F.C. (1932). *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge University Press.
- Baumeister, R.F. (1986). Predgovor, u : R.F. Baumeister (ur.), *Public self and private self*. New York: Springer Verlag.
- Baumeister, R. F. (1989). The optimal margin of illusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 8, 176-189.
- Baumeister, R.F. (1998). The self. In D.T. Gilbert, S.T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (4th ed.; pp. 680-740). New York: McGraw-Hill.
- Baumeister, R. F. (2003). Ego Depletion and Self-Regulation Failure: A Resource Model of Self-Control. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 27(2), 1-4.
- Baumeister, R.F., Campbell, J.D., Krueger, J.I., & Vohs, K.D. (2003). Does High Self-esteem Cause Better Performance, Interpersonal Success, Happiness, or Healthier Lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 1-44.
- Beck, R.S. (2003). *Motivacija: teorija i načela*. Jastrebarsko:Naklada Slap.
- Berscheid, E., Graziano, W., Monson, T. & Dermer, M. (1976). Outcome dependency: Attention, attribution, and attraction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 978-989.

- Brecker, S.J. & Greenwald, A.G. (Maj, 1981). Favorable self-referent judgments are made faster than nonfavorable ones. Rad prezentovan na 53 skupu Midwestern Psychological Association, u Detroitu.
- Bruner, J.S. & Tagiuri, R. (1954). The perception of people. U G. Lindzey (Ur.), *The handbook of social psychology* (Vol 2, str 634-654). Reading, MA: Addison-Wesley.
- Buehler, R. , Griffin, D. MacDonald , H. (1997). The role of motivated reasoning in optimistic time predictions. *Personality and social psychology bulletin*, 23, 238-254.
- Burušić, J. (2007). *Samopredstavljanje: taktike i stilovi*. Jastrebarsko:Naklada Slap
- Corenblum, B. and Meissner, C (2006). Recognition of faces of ingroup and outgroup children and adults. *Journal of Experimental Child Psychology*, 93, 187-206.
- Crary, W. G. (1966). Reactions to incongruent self-experiences. *Journal of Consulting Psychology*, 30, 246-252.
- Crocker, J., Luhtanen, R. K., Cooper, M. L., & Bouvrette, A. (2003). Contingencies of self-worth in college students: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 894-908.
- Cronbach, L. J. (1955). Processes affecting scores on "understanding of others" and "assumed similarity." *Psychological Bulletin*, 52, 177-193.
- Dawson, E. Gilovich, T. Regan, D.T. (2002). Motivated reasoning and performance on the Wason Selection Task. *Personality and social psychology bulletin*, 28, 1379-1399.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38,1025-33.
- Efran, T. (1963). *Some personality determinants of memory for success and failure*. Neobjavljena doktorska disertacija, Ohio State University.
- Fischhoff, B. (1982). For those condemned to study the past:Heuristics and biases in hindsight. U D. Kahneman, P. Slovic, & A. Tversky (Ur.), *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases* (str. 332–351). New York: Cambridge University Press.
- Fischhoff, B., & Beyth, R. (1975). I knew it would happen. Remembered probabilities of once future things. *Organizational Behavior and Human Performance*, 13, 1–16.
- Fiske, S. T. (2004). *Social beings: A core motives approach to social psychology*. New York: Wiley.
- Fiske, S T, & Taylor, S E (2008). *Social Cognition: From Brains to Culture*. Boston, McGraw-Hill.
- Gilbert, D. T. (1998). Ordinary personology. U D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Ur). *The handbook of social psychology* (Vol. 2, 4. izdanje str. 89-150). Boston: McGraw- Hill.

- Gilbert, D. T., Pinel, E. C., Wilson, T. D., Blumberg, S. J., & Wheatley, T. P. (2002). Durability bias in affective forecasting. U Gilovich, T., Griffin, D., & Kahneman, D. (Ur.), *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment* (pp. 292-312). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilovich, T. (1983). Biased evaluation and persistence in gambling. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 1110-1126.
- Gilovich, T. (1991). *How we know what isn't so: The fallibility of human reason in everyday life*. New York: The Free Press.
- Gilovich, T., Griffin, D. W., & Kahneman, D. (2002). *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment*. New York: Cambridge University Press.
- Gramzow, R.H., Gaertner, L., Sedikides, C. (2001). Memory for ingroup and outgroup information in a minimal group context: The self as an informational base. *Journal of Personality and Social Psychology* 80, 188-205.
- Gramzow, R. H., & Willard, G. (2006). Exaggerating current and past performance: Motivated self-enhancement versus reconstructive memory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 1114-1125.
- Greenwald, A. G. (1980). The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist*, 35, 603-618.
- Greenwald, A. G. (1981). Self and memory. U G. H. Bower (Ur.), *The psychology of learning and motivation* (Vol. 15, str. 201-236). New York: Academic Press.
- Greenwald, A. G. (1997). Self-knowledge and self-deception: Further consideration. U M. S. Myslobodsky (Ur.), *The mythomanias: An inquiry into the nature of deception and self-deception* (str. 51-71). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Harring, K.E. & Gaertner, L. (1992). Social categorization affects recall for ingroup and outgroup members' attitudes. Rad prikazan na 63 godišnjem sastanku Eastern Psychological Assotiation, Boston, MA.
- Havelka, N. (2008). *Socijalna percepcija*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Hawkins, S. A., & Hastie, R. (1990). Hindsight: Biased judgment of past events after the outcomes are known. *Psychological Bulletin*, 107, 311-327.
- Himmelweit, H., Biberian, M. J. & Stockdale, J. (1978). Memory for past vote: Implications of a study of bias in recall. *British Journal of Political Science*, 8, 365-384.
- Howard, T. & Rothbart, M. (1980). Social categorization and memory for in group and out-group behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 301-310.

- Hyman, I. E. & Loftus, E. F. (1998). Errors in autobiographical memory. *Clinical Psychology Review*, 18, 933-947.
- Isen AM, Shalcker T., Clark M . (1978). Affect, accessibility of material in memory and behavior: a cognitive loop? *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 1-12.
- Judd, C.M., & Park, B. (1988). Out-group homogeneity: Judgments of variability at the individual and group levels. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 778-788.
- Kahneman, D. Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 97, 263-291.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1984). Choices, values and frames. *American Psychologist*, 39, 341-350.
- Kamin, K. A., & Rachlinski, J. J. (1995). Ex post 6Lex ante: Determining liability in hindsight. *Law and Human Behavior*, 19, 89–104.
- Kenny, D.A. (1994). *Interpersonal perception A social relations analysis*. New York: The Guilford Press.
- Kruglanski, A. W. (1996). Motivated social cognition: Principles of the interface. In E. T. Higgins and A. W. Kruglanski (Eds.), *Social Psychology: A Handbook of Basic Principles* (str. 493- 522). New York: Guilford.
- Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*, 108, 480-498.
- Kunda, Z. (1999). *Social cognition: Making sense of people*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Kunda, Z. & Sanitioso, R. (1988). Motivated changes in the self concept. *Journal of Experimental Social Psychology*, 25, (272-285).
- Kunda, Z. & Sanitioso, R. (1991). Motivational versus cognitive accounts: Response to Pitz. *Journal of Behavioral Decision Making*, 4, 177-178.
- Langer, E. J. (1975). The illusion of control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 311-328.
- Leary, M. R. (1982). Hindsight distortion and the 1980 Presidential election. *Personality and Social Psychological Bulletin*, 8, 257–263.
- Leary, M.R. & Kowalski, R.M. (1990). Impression management: A literature review and two component model. *Psychological Bulletin*, 107, 34-47.
- Loftus, E. F. & Bernstein, D. M. (2005). Rich false memories: The royal road to success. UA. F. Healy (Ur.) *Experimental Cognitive Psychology and its Applications* (str 101-113). Washington DC: American Psychological Association.

- Luhtanen, R., & Crocker, J. (1992). A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one's social identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 302-318.
- Lord, C. G., Ross, L., & Lepper, M. R. (1979). Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 2098-2109.
- Louie, T.A. (1999). Decision makers' hindsight bias after receiving favorable and unfavorable feedback. *Journal of Applied Psychology*, 84, 29-41.
- Mather, M. (2007). Emotional arousal and memory binding: An object-based framework. *Perspectives on Psychological Science* 2, 33-52.
- McAllister, H.A. , Baker, J., Mannes, C., Stewart, H., Sutherland, A. (2002). The optimal margin of illusion hypothesis: Evidence from the self-serving bias and personality disorders. *Journal of Clinical Psychology*. 21, 414-426.
- Miller, D. T., & Ross, M. (1975). Self-serving biases in the attribution of causality: Fact or fiction? *Psychological Bulletin*, 82, 213-225
- Moskowitz, G.B. (2005). *Social cognition: Understanding self and others*. New York: The Guilford Press.
- Murray, S. L., Holmes, J. G., & Griffin, D. W. (1996). The benefits of positive illusions: Idealization and the construction of satisfaction in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 79-98.
- Neisser, U. (1996). Remembering as doing. *Behavioral and Brain Sciences*, 19, 203-204.
- Nisbett, R. E., & Ross, L. D. (1980). *Human Inference: Strategies and Shortcomings of Social Judgment*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Orwell, G. (1964). *Hiljadu devetsto osamdeset četrta*. Beograd: Matica Srpska.
- Ostrom, T.M., & Sedikides, C. (1992). Out-group homogeneity effects in natural and minimal groups. *Psychological Bulletin*, 112, 536-552.
- Park, B. & Rothbart, M. (1982). Perception of out-group homogeneity and levels of social categorization: Memory for the subordinate attributes of in-group and out-group members. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 1051-1068.
- Pezzo, M.V. (2003). Surprise, defense or making sense: What removes hindsight bias?. *Memory*, 11, 421-441.
- Pontari, B. A., & Schlenker, B. R. (2000). The influence of cognitive load on self-presentation: Can cognitive busyness help as well as harm social performance? *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 1092-1108.

- Pronin, E., Gilovich, T., & Ross, L. (2004). Objectivity in the eye of the beholder: Divergent perceptions of bias in self versus others. *Psychological Review*, 111, 781-799.
- Pyszczynski, T., & Greenberg, J. (1987). Toward an integration of cognitive and motivational perspectives on social inference: A biased hypothesis-testing model. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 20, 297-340. New York: Academic Press.
- Riess, M., Rosenfeld, P., Melburg, B. & Tedeschi, J. T. (1981). Self-serving attributions: Biased private perceptions and distorted public descriptions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 224-231.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ross, M. (1989). The relation of implicit theories to the construction of personal histories. *Psychological Review*, 96, 341-357.
- Sanitioso, R., Kunda, Z. & Fong, G.T. (1990). Motivated recruitment of autobiographical memories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 229-241.
- Sanna, L. J., & Chang, E. C. (Eds.). (2006). *Judgments over time: The interplay of thoughts, feelings, and behaviors*. New York: Oxford University Press.
- Sanna, L. J., & Schwarz, N. (2003). Debiasing the hindsight bias: The role of accessibility experiences and (mis)attributions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39, 287-295.
- Sanna, L. J., & Schwarz, N. (2004). Integrating temporal biases: The interplay of focal thoughts and accessibility experiences. *Psychological Science*, 15, 474-481.
- Sanna, L. J., & Schwarz, N. (2006). Metacognitive experiences and human judgment: The case of hindsight bias and its debiasing. *Current Directions in Psychological Science*, 15, 172-176.
- Sanna, L. J., Schwarz, N., & Small, E. M. (2002). Accessibility experiences and the hindsight bias: I knew it all along versus it could never have happened. *Memory & Cognition*, 30, 1288-1296.
- Schlenker, B. R., & Pontari, B. A. (2000). The strategic control of information: Impression management and self-presentation in daily life. U A. Tesser, R. Felson, and J. Suls (Ur.), *Perspectives on self and identity* (str. 199-232). Washington, D.C.: American Psychological Association.

- Schlenker, B. R. (2009). Self-presentation. U. H. T. Reis & S. Sprecher (Ur.), *Encyclopedia of Human Relationship* (str.108-134). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sedikides, C., & Green, J. D. (2000). On the self protective nature of inconsistency negativity management: Using the person memory paradigm to examine self referent memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 906-922.
- Sedikides, C., & Gregg, A. P. (2003). Portraits of the self. In M. A. Hogg & J. Cooper (Eds.), *Sage handbook of social psychology* (str. 110-138). London: Sage Publications.
- Sedikides, C., & Gregg, A. P. (2008). Self-enhancement: Food for thought. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 102-116.
- Sedikides, C. & Green, J.D. (2004). What I don't recall can't hurt me: Information negativity versus information inconsistency as determinants of memorial self-defense. *Social Cognition*, 22, 29-44.
- Sedikides, C., Green, J. D., & Pinter, B. (2004). Self-protective memory. In D. R. Beike, J. M. Lampinen, & D. A. Behrend (Eds.), *The self and memory* (str. 161-179). Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Snyder, M. L. & Uranowitz, S. (1978). Reconstructing the past: Some cognitive consequences of person perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 941-950.
- Spencer, S., Fein, S., Zanna, M. & Olson, J. (Ur.) (2003) *Motivated social perception. The Ontario symposium Vol9.*, Lawrence Erlbaum Associates, London.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of inter-group behavior. In S. Worchel & L. W. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chigago: Nelson-Hall
- Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1994). Positive illusions and well-being revisited: Separating fact from fiction. *Psychological Bulletin*, 116, 21-27.
- Taylor, S.E., & Brown, J. (1988). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin*, 103, 193-210.
- Taylor, S. E., Lerner, J. S., Sherman, D. K., Sage, R. M., & McDowell, N. K. (2003). Are Self-Enhancing Cognitions Associated with Healthy or Unhealthy Biological Profiles? *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 605-615.
- Taylor, S. E., Lerner, J. S., Sherman, D. K., Sage, R. M., & McDowell, N. K. (2003). Portrait of the self-enhancer: Well-Adjusted and Well-Liked or Maladjusted and Friendless? *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 165-176.

- Tetlock, P. E. & Levi, A. (1982). Attribution bias: On the inconclusiveness of the cognition-motivation debate. *Journal of Experimental Social Psychology*, 18, 68-88.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211, 453-458.
- Trope, Y., & Liberman, N. (2003). Temporal construal. *Psychological Review*, 110, 403-421.
- Walker, W. R., Skowronski, J. J., & Thompson, C. P. (2003). Life is pleasant—and memory helps to keep it that way! *Review of General Psychology*, 7, 203-210.
- Wason, P. C. (1966). Reasoning. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Weary, G. (1978). Self-serving biases in attribution process: A re-examination of the fact or fiction question. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 56-71.
- Weinstein, N.D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806-820.
- Wheeler, S. C., DeMarree, K. G., & Petty, R. E. (2007). Understanding the role of the self in prime-to-behavior effects: The active self account. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 234-261.
- Willard, G., & Gramzow, R. H. (2008). Exaggeration in memory: Systematic distortion of self-evaluative information under reduced accessibility. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 246-259.
- Willard, G., & Gramzow, R. H. (2009). Beyond oversights, lies, and pies in the sky: Exaggeration as goal projection. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 477-492.
- Ybarra, O., & Stephan, W. G. (1996). Misanthropic person memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 691-700.
- Ybarra, O. (1999). Misanthropic person memory when the need to self-enhance is absent. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 261-269.
- Ybarra, O., Stephan, W.G., & Schaberg, L.A. (2000). Misanthropic memory for the behavior of group members. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 1516-1525.

ИЗВЕШТАЈ О ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ МР ИРИС
ЖЕЖЕЉ

„ЕГОТИЗАМ ПАМЋЕЊА“

На седници Одељења за психологију, одржаној 22. 10. 2009. изабрани смо у Комисију за оцену подобности теме докторске дисертације коју је пријавила магистар психологије Ирис Жежељ.

Ирис Жежељ рођена је у Београду, 1975. године. На одељењу за психологију Филозофског факултета дипломирала је 2000. године са просечном оценом 9.7(10), а магистрирала 2006. године (са просечном оценом 10 на последипломским студијама). Током школовања била је стипендиста Министарства науке Републике Србије, а проглашена је и студентом генерације на одељењу за психологију. Запослена је на Филозофском факултету од 2003. године, уз два прекида због породичног одсуства. У досадашњем раду била је главни аутор или коаутор у десет чланака у часописима и зборницима (од којих неколико у часописима са SSCI листе), објавила је једну монографију у коауторству и учествовала на преко двадесет локалних и међународних научних скупова. Ангажована је као истраживач на пројектима Министарства науке од 2003. године, као и на пројекту Focus Balkans финансираном од стране Европске комисије у оквиру програма FP7. Један је од чланова међународног тима окупљеног око пројекта имплицитног мерења ставова који води Харвардски универзитет. Члан је Међународног удружења политичких психолога (ISPP) и Међународног удружења за интерперсонално прихватање-одбијање (ISIPAR).

Проблем којим кандидаткиња намерава да се бави спада у ону област социјалне когниције којом се, сем социјалне психологије, баве и друге психолошке дисциплине, пре свега психологија памћења и психологија личности. Шири контекст у којем се проблем смешта је когнитивистичка парадигма, мета-теорија која након „когнитивне револуције“ у другој половини прошлог века суверено доминира у психологији, па и у социјалној психологији. Основу ове парадигме чини гледање на човекове представе о себи и свету који га окружује као на комплексне и непрестано променљиве менталне репрезентације одржаване сложеним когнитивним процесима, при чему један од најважнијих елемената когнитивне структуре чини меморија, у којој су похрањене информације које у интеракцији са пристижућим информацијама изграђују сложenu менталну репрезентацију стварности.

Задатак когнитивних репрезентација је да буду што тачније, тј. да верно одсликавају реалност и региструју промене у њој. Испитивањем њихове тачности, што је једна од доминирајућих тема у оквиру социјалнопсихолошких испитивања социјалне когниције, уочено је, међутим, неколико базичних системских грешака или, опрезније формулисано, искривљења или пристрасности. Једна од њих је она на коју кандидаткиња намерава да се фокусира у свом докторском раду. Ради се о феномену названом **еготизам** - тенденцији да се менталне репрезентације формирају не само у

складу са реалношћу већ и са човековим жељама. Грешке, искривљења, пристрасности, које се уочавају нису, међутим, резултат једино процеса интринзичних когнитивној обради (тј. њене несавршености), већ и резултат чињенице да менталне репрезентације имају и другу функцију осим што веће тачности, а код феномена еготизма ова мотивациона усмереност требало би да је најочитија.

Еготизам, као и друге грешке настале у процесу социјалне когниције, најчешће је тешко доказати, па самим тим и испитивати. Зато у многим областима социјалне когниције истраживачи усвајају тзв. логички приступ, где се као критеријум грешке узима поређење процеса суђења са нормом која би важила кад се поштују логички критеријуми. Кандидаткиња се усмерила на област где је питање тачности могуће утврдити поређењем ефекта суђења са објективним критеријумом, а такав критеријум је могуће примењивати у проучавању **памћења**.

У оквиру когнитивистичке парадигме на памћење се гледа као на активан процес конструкције, врсту делања зависног од мотива онога који се присећа и од захтева ситуације у којој се присећање одвија. Управо због огромне важности дугорочне меморије за било коју менталну репрезентацију па и слику о себи, властитој групи, или неком социјалном збивању, социјални психолози су задњих деценија велику пажњу посветили процесима складиштења и призивања информација из дугорочне меморије и улози ових процеса у когнитивним пристрасностима.

Разматрајући феномен **еготизма памћења**, тј. феномена да се оно што је запамћено систематски разликује од онога што се заиста десило тако што се помера према ономе што је преферирано, кандидаткиња се у теоријском делу рада бави са четири тезе које су провоцирале највише дискусија у овој области и које ће послужити као основа за њена емпиријска испитивања. Прва теза је да се пристрасности у запамћивању не могу објаснити само интринзичним когнитивним процесима већ да се, бар у неким случајевима, ради о деловању мотивационих фактора на когницију. Друга теза је да се мотивација која би била у основи еготизма памћења не може свести само на мотив за само-представљањем (намерни покушај да се пред другима прикаже у што бољем светлу). Трећа теза је да еготизам има за последицу не само искривљено приказивање података који су део персоналног идентитета, већ и информација које се тичу властите групе а који су самим тим део социјалног идентитета. Четврта теза тиче се шире дискусије да су когнитивне пристрасности, ако се јављају у умереном степену, адаптивне. Кандидаткиња сматра да би се тријади „позитивних илузија“ (нереалистична позитивна самоевалуација, прецењивање контроле над догађајима, нереалистични оптимизам) могао придружити и еготизам памћења.

Теоријска анализа феномена еготизма памћења представља основу за сложено емпиријско истраживање или, прецизније речено, за низ међусобно повезаних и допуњујућих истраживања. Генерално, њима се испитује у којим условима се еготизам памћења манифестује, и да ли се манипулацијама у социјалној интеракцији за које се претпоставља да утичу на снагу мотива који суделују у процесу присећања може утицати на врсту и величину системских грешака у памћењу.

Специфичније, може се набројати неколико основних **циљева** планираних истраживања, и **хипотеза** које, у вези са постављеним циљевима, кандидаткиња поставља:

5. Проверити да ли је могуће реплицирати документован феномен еготизма памћења – пристрасности приликом присећања које за последицу имају повољнију слику о себи, у природном и лабораторијском окружењу. Кандидаткиња претпоставља да ће се и у природним и у лабораторијским ситуацијама јавити пристрасност у памћењу

која спада у еготизам, а која ће се манифестовати и у количини запамћеног и у модификацији запамћеног материјала.

6. Испитати да ли овај феномен има мотивациону основу. Феномен се може приписати деловању неког социјалног мотива ако се покаже да је израженији у социјалним ситуацијама које су више его-инволвирајуће, у случају успеха пре него у случају неуспеха, ако зависи од тога да ли се ради о памћењу информација о себи или другима, као и да ли важи и за памћење информација о групи којој припадамо насупротив групи којој не припадамо. Кандидаткиња поставља следеће хипотезе:
 - a. пристрасност у памћењу биће израженија у случају веће инволвираности испитаника (код мерења особина које су значајне за слику о себи (наспрам мање значајних особина (нпр. општа интелигенција наспрам способности решавања анаграма), код памћења информација о себи пре него о другима, у ситуацији успеха или неуспеха пре него у неутралној ситуацији, као и приликом опажања властите групе у односу групу којој се не припада;
 - b. пристрасност ће бити израженија у ситуацијама које провоцирају мотив за самоприказивањем (јавно наспрам приватног саопштавања резултата), али ће постојати и у ситуацијама у којима је мотив за приказивањем низак.
7. Утврдити да ли постоји разлика у изражености феномена у зависности од доступности садржаја меморије, операционализоване преко временске удаљености догађаја од момента испитивања. Кандидаткиња претпоставља да ће пристрасност у памћењу бити изразитија када је реални догађај мање доступан у меморији (временски удаљенији од момента испитивања).
8. Утврдити да ли је овај тип грешке памћења позитивно повезан са неким индикаторима добре социјалне прилагођености. Ауторка претпоставља да ће еготизам памћења бити позитивно повезан са доминантним позитивним афектом, самопоштовањем, и генералним животним оптимизмом.
9. Испитати да ли количина запамћеног зависи не само од доступности информација (изражене размаком између догађаја и присећања) већ и од его-инволвираности. Кандидаткиња претпоставља да, мада ће его-инволвираност водити ка искривљеним информацијама, то не значи и да его-инволвираност води ка слабијем памћењу. Насупрот томе, количина запамћеног, изражена преко броја упамћених информација, биће већа у ситуацијама веће его-инволвираности.

Метод овог истраживања био би *експериментално-корелациони*. Замишљена је серија од пет међусобно повезаних експеримената који би пружили одговоре на постављена питања, а унутар сваког експеримента зависне варијабле би биле корелиране са скоровима на скалама социјалне прилагођености.

Експеримент 1

Циљ овог експеримента је да се еготизам памћења испољи у природним условима, и да су испита да ли зависи од мотивације и од меморијске доступности информација. Дизајн огледа биће 2 (меморијска доступност информација, са два нивоа: висока и ниска) x 3 (мотивисаност за присећање, са три нивоа: мотивација за тачношћу, без мотивационе интервенције, мотивација за самоприказивањем). Конкретно, у овом експерименту утврдиће се да ли студенти приликом присећања преувеличавају број бодова са пријемног испита и властито место на ранг-листи. приликом уписа на факултет. Узорак ће чинити студенти прве, односно четврте године Филозофског факултета. Зависна варијабла биће разлика између саопштених и реалних скорова. Да би се узело у обзир постојање „ефекта плафона“, ова разлика неће се рачунати једноставним одузимањем, већ ће се спровести регресиона анализа са саопштеним

скором као предиктором, а реалним као критеријумом, па ће добијени резидуали имати улогу зависне варијабле. Са измереним зависним варијаблама корелираће се скорови испитаника на скалама доминантног позитивног афекта, самопоштовања, и генералног животног оптимизма.

Експеримент 2

У другом огледу експериментално ће се провоцирати грешка у присећању, и испитаће се да ли она зависи од мотивације за самоприказивањем, степена личне инволвираности, и меморијске доступности информација. Дизајн ће бити 2 (скор се саопштава јавно или приватно) x 2 (високо и ниско инволвирана група) x 2 (доступност: једној групи се подаци узимају непосредно након тестирања, а другој недељу до две након тестирања).

Да би се групе разликовале по мотивацији за самоприказивањем, једна група ће саопштавати свој скор приватно (уписивати у рачунар), а друга јавно (експериментатору или лабораторијском партнеру). Инволвираност ће се манипулисати преко избора садржаја теста. Претестирањем ће се утврдити које су особине значајне, а које мање значајне за слику о себи, па ће једна група радити тест нпр опште интелектуалне способности а друга тест краткорочне меморије. Зависне варијабле биће (а) разлика између саопштеног (лажног) скорa на тесту и скорa о коме испитаници извештавају (израчуната по истом принципу као у првом огледу) и (б) тачност у памћењу контекста инволвирајућих наспрам неинволвирајућих догађаја, операционализована као упамћеност самих задатака на тесту. Са измереним зависним варијаблама корелираће се скорови испитаника на скалама доминантног позитивног афекта, самопоштовања, и генералног животног оптимизма.

Експеримент 3

У овом огледу мериће се грешка претеривања у лабораторијском окружењу, а испитиваће се утицај мотивације за самоприказивањем, успеха/неуспеха и меморијске доступности информација. Дизајн ће бити 2 (скор се саопштава јавно или приватно) x 3 (успешна, неуспешна и група без повратне информације о успеху или неуспеху) x 2 (меморијска доступност: једној групи се подаци узимају непосредно након тестирања, а другој недељу до две након тестирања).

Да би се групе разликовале по мотивацији за самоприказивањем, једна група ће саопштавати свој скор приватно (уписивати у рачунар), а друга јавно (експериментатору или лабораторијском партнеру). Повратна информација о успеху односно неуспеху биће случајним избором саопштена испитаницима, а поред скорa садржаће и кратак опис мерених способности. Зависне варијабле биће: (а) степен изражености грешке претеривања, израчунат на исти начин као у претходним експериментима, (б) степен запамћености описа и (в) тачност у памћењу контекста успешних односно неуспешних догађаја, операционализована као успешност у памћењу самих задатака на тесту. Са измереним зависним варијаблама корелираће се скорови испитаника на скалама доминантног позитивног афекта, самопоштовања, и генералног животног оптимизма. Са измереним зависним варијаблама корелираће се скорови испитаника на скалама доминантног позитивног афекта, самопоштовања, и генералног животног оптимизма.

Експеримент 4

У овом огледу испитиваће се у којој мери су еготистичке пристрасности у запамћивању ограничене на мотив за што позитивнијом сликом о себи, а у којој мери су евентуално израз глобалније тенденције ка што позитивнијим виђењем, и себе и

других. Одговор ће се тражити тако што ће се варирати објекат памћења - у једном случају биће то сопствени скор на тесту, а у другом скор лабораторијског партнера. Уз то, испитиваће се ефекат мотивације за самоприказивањем и меморијске доступности информација. Дизајн ће бити 2 (скор се саопштава јавно или приватно) x 2 (упамћена информација односи се на себе или другог) x 2 (меморијска доступност: једној групи се подаци узимају непосредно након тестирања, а другој недељу до две након тестирања).

Једна група ће саопштавати свој скор приватно (уписивати у рачунар), а друга јавно (експериментатору). Испитаници ће случајним избором бити сврстани у групу којој се саопштава лични скор, односно скор лабораторијског партнера. Зависна варијабла биће степен изражености грешке претеривања, израчунат на исти начин као у претходним случајевима. Са зависном варијаблом корелираће се скорови испитаника на скалама доминантног позитивног афекта, самопоштовања, и генералног животног оптимизма.

Експеримент 5

У овом експерименту испитиваће се да ли се пристрасност јавља и када су информације релевантне за групни (а не само персонални) идентитет. Сем врсте инволвираности, остале независне варијабле биће мотивација за самоприказивањем и доступност информација. Дизајн ће бити 2 (скорови се саопштавају јавно или приватно) x 2 (припадност групи: сопствена или туђа група) x 2 (доступност: једној групи се подаци узимају непосредно након тестирања, а другој након серије задатака дистрактора).

Испитаници ће имати задатак да прочитају текст у коме ће се извештавати о серији компаративних студија у којима су мерене способности и особине личности различитих социјалних група, на пример, о резултатима ПИСА тестирања за средњошколце (студенте) из Србије и Бугарске. Као стимулус материјал (материјал за памћење) планира се листа атрибута (понашања) и просечни резултати на тестовима способности за одређену групу. Зависне варијабле биће: (а) однос броја упамћених информација о сопственој и туђој групи; (б) однос између броја упамћених позитивних и негативних атрибута за сопствену и туђу групу и (в) степен изражености грешке претеривања, измерена као разлика између саопштених скорова и скорова о којима испитаници извештавају, за сопствену и туђу групу. Са измереним зависним варијаблама корелираће се скорови испитаника на скалама доминантног позитивног афекта, самопоштовања, и генералног животног оптимизма.

Пошто је предвиђено да у описаним експериментима у свакој експерименталној подгрупи буде по бар 20 испитаника, то би значило да ће **узорак** обухваћен експериментима бити око 800 студената Филозофског факултета, од прве до четврте године.

Значај овако конципираног докторског рада био би вишеструк. Сем дубљег теоријског увида у повезаност мотивационих и когнитивних процеса, практичне импликације налаза биле би, као што кандидаткиња истиче, вишеструке: увид да извештаје појединца о догађајима из прошлости не би требало третирати као чињенице већ као уверења о чињеницама чије памћење зависи од значаја који имају по појединчеву слику о себи могла би имати значајне импликације приликом интервјуисања или у психотерапијском раду. Налази би такође указивали на то на који је начин могуће мотивисати појединца да искрено извештава, а које ситуације га охрабрују да прави ову врсту грешака. Даље, ако би се и хипотеза о позитивној повезаности оваквих грешака и неких индикатора адаптираности показала тачном, то би указивало на потребу да се ревидира интуитивно уверење о томе да је тачно самоопажање и памћење података о себи и другима одлика добро прилагођених и

стабилних појединаца. Такође, био би то индикатор да су грешке у социјалној когницији не само неизбежне, већ и потребне – како због тога што су мала цена за пречице у закључивању, тако и због тога што често представљају део шире стратегије его-заштите (омогућавају нам да се добро осећамо и имамо активан приступ животу).

Тема којом кандидаткиња намерава да се бави спада у теоријски и практично значајне а код нас недовољно проучаване области психологије. Проблем еготизма памћења спада и у област социјалне психологије (дисциплине којом се кандидаткиња превасходно бави), мада не припада њеним централним већ периферним областима, областима које она дели са другим гранама психологије и које у тим другим гранама имају централнији статус.

Емпиријски део предложеног рада одликује се сложеним истраживачким приступом, у којем се корелациони нацрт истраживања комбинује са серијом међусобно повезаних експеримената који покривају испитивани феномен. Значајан квалитет емпиријског дела рада је што се њиме не реплицирају постојећа истраживања већ кандидаткиња са пуно инвентивности планира нове експерименталне ситуације и нове индикаторе кључних варијабли. Кандидаткиња је и раније неговала експериментални приступ социјалнопсихолошким истраживањима, и овде долази до изражаја њено искуство и вештина у креирању експерименталних ситуација, у манипулацији варијаблама и њиховој операционализацији.

Пошто је замишљено да се експерименти међусобно допуњују и да поступно трагају за одговорима на постављена питања, треба скренути пажњу на међузависност планираних експеримената, у смислу да су каснији експерименти осетљиви на резултате добијене претходним експериментима. Другим речима, могуће је да ће одговори који се добију у једној фази истраживања захтевати модификацију предложеног дизајна, можда и извођење додатних експеримената, тако да план истраживања треба посматрати не као унапред фиксиран скуп операција већ као апроксимацију сложене процедуре која следи.

Комисија сматра да је тема коју је кандидаткиња Ирис Жежељ предложила релевантна за област социјалне психологије и да ће докторски рад представљати значајан теоријски, методолошки и практични допринос психологији.

Комисија зато предлаже Наставно-научном Већу Филозофског факултета да кандидаткињи мр Ирис Жежељ одобри израду докторске дисертације на тему „Еготизам памћења“.

08.03.2010.

др Драган Попадић, ванредни професор (ментор)

др Бора Кузмановић, редовни професор

др Дејан Лаловић, ванредни професор

Др Драгомир Пантић (Институт друштвених наука)
